Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2013

Kamila Jeřábková

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Žena a válka (Příklad Hradce Králové v době první světové války)

Kamila Jeřábková

Bakalářská práce
2013

Prohlašuji:
Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použ teratury.
Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.
Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. 11. 2013

Kamila Jeřábková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: **2011/2012**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení:	**Kamila Jeřábková**
Osobní číslo:	**H10015**
Studijní program:	**B7105 Historické vědy**
Studijní obor:	**Kulturní dějiny**
Název tématu:	**Postavení žen během první světové války (zaměření na Hradec Králové)**
Zadávající katedra:	**Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování:

Autorka se, na základě tisku, školních kronik a případně pramenů osobní povahy, zaměří na proměny, k nimž došlo během první světové války v postavení žen. Na příkladu "velkého" Hradce Králové prozkoumá, jak vypadalo ekonomické postavení rodin po odchodu mužů na frontu, případně vlivem jejich smrti a zranění, jak se ženy angažovaly v pracovním procesu a charitativních organizacích. Součástí práce bude i vliv těchto změn na vzezření ženy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Prameny: Státní okresní archiv Hradec Králové. Fondy obecných, měšťanských a středních škol. Státní okresní archiv Hradec Králové. Fondy dobročinných spolků. Základní literatura: KYBALOVÁ, Ludmila. Doba turnýry a secese. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ŠEDIVÝ, Ivan. Češi, české země a velká válka: 1914-1918. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982. LENDEROVÁ, Milena (et al). Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. HONZÁKOVÁ, Albína. Československé studentky let 1890-1930: almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou. Praha: Ženská národní rada, 1930. KAFKOVÁ, Vlastimila. Z historie ošetřovatelství. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1930. SVOBODNÝ, Petr a HLAVÁČKOVÁ Ludmila. Dějiny lékařství v českých zemí. Praha: Triton, 2004.

Vedoucí bakalářské práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. srpna 2012**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

Tomáš Jiránek
doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 29. listopadu 2012

Anotace

Bakalářská práce se zabývá životem ženy za války a jejím postavením ve společnosti se zaměřením na Hradec Králové. Právě tomuto městu se věnuje první část bakalářské práce, která seznamuje čtenáře s jeho historií. Dále se práce soustřeďuje na každodenní život během války. Autorka se také zmiňuje i o charitativní činnosti, která tehdy byla součástí válečné rutiny v zázemí. Exkurz do historie vzdělávání dívek a žen pomůže objasnit, jak se ženy mohly zapojit do pracovního procesu, jejichž účast byla nutná pro fungování společnosti po odchodu mužů na frontu.

Klíčová slova

První světová válka, postavení žen, každodenní život, charitativní činnost, zaměstnanost žen.

Tittle

Women and the First World War (Case of Hradec Králové, 1914-1918).

Annotation

This bachelor thesis is focused on the life of woman during the war and her role in the society which is exclusively concentrated on Hradec Králové. The first part of this book deals with history of this city. Furthermore, this bachelor thesis is occupied with everyday life during the war. The author of this book also gives us information about the charity which used to be a part of war routine in the background. Excursion to the history of girl's and women's education will help to clarify how it was possible for them to join to working process. Their attendance was necessary for working of society after departure of men to the front.

Keywords

The first world war, statut of women, everyday life, charity, employment of women.

Obsah

Obsah 7
Úvod 8
2. Historie Hradce Králové 11
3. Život za války 18
3.1. Každodenní starosti 18
3.1.1. Obecný úvod 18
3.1.2. Zásobování 18
3.1.3. Přídělový systém 19
3.1.4. Fronty a spory před prodejnami 21
3.1.5. Složení jídelníčku 21
3.1.6. Ceny 22
3.1.7. Finanční situace rodiny 24
3.1.8. Sběr 24
3.1.9. Když aprovizace selhala 25
3.1.10. Cesta na venkov 26
3.1.11. Válečná migrace a uprchlíci 27
3.1.12. Hygienická situace ve městě a zdravotní stav obyvatelstva 27
3.1.13. Atmosféra ve městě 28
3.1.14. Rodina 30
3.1.15. Děti 31
3.2. Možnosti rozptýlení za války 32
3.2.1. Zábavní podniky 33
3.2.2. Dobročinné akce 33
3.2.3. Ostatní aktivity 34
4. Charitativní činnost 36
4.1. Červený kříž 36
4.2. České srdce 39
4.3. Charitativní činnost ve městě Hradec Králové 40
5. Vzdělání žen a dívek 44
5.1. Úvod 44
5.2. Počátky systematického vzdělávání žen 44
5.3. Pohled veřejnosti na vzdělané dívky 46
5.4. Vzdělávání během války 47
6. Zaměstnání žen 48
6.1. Ošetřovatelky 50
6.1.1. Vzdělání 50
6.1.2. Organizace práce ošetřovatelek 51
6.1.3. Pohled společnosti na ošetřovatelky 51
6.1.4. Příležitosti a podmínky k práci 52
6.2. Učitelky 53
6.2.1. Změny v učitelské profesi za války 54
6.2.2. Změny ve vyučování 56
7. Válka a odívání 58
8. Závěr 60
9. Resumé 62
10. Bibliografie 63
10.1. Seznam vydaných pramenů 63
10.2. Seznam archivních pramenů 63
10.3. Seznam literatury 64

Úvod

Ve své práci jsem se pokusila popsat, jak se první světová válka podepsala na postavení ženy ve společnosti a jak přispěla k její emancipaci. Mým cílem bylo ukázat, jakým způsobem krizová léta 1914 - 1918 zasáhla život ženy. Vše jsem zasadila do prostředí východočeského města Hradce Králové.

První téma souvisí s životem ve městě. Pokusím se zrekonstruovat, jak vypadal tehdejší každodenní život ženy a na co si během válečných let musela zvyknout. Tato kapitola je nejobsáhlejší díky velkému rozsahu témat a k této problematice se vztahuje nejvíce pramenů a literatury. Další kapitola se věnuje charitativní činnosti, která je pro danou dobu přímo charakteristická, a člověk na ni mohl narazit téměř na každém kroku. Ještě než se zaměřím na téma zaměstnanosti žen, rozhodla jsem se pro exkurz do problematiky získávání vzdělání, která jistě s tímto tématem souvisí. Předposlední kapitola se věnuje zapojení žen do pracovního procesu, jež bylo s ohledem na odchod mužů na frontu nutné. Větší pozornost pak soustředím na povolání ošetřovatelky a učitelky. Na závěr práce je zařazen krátký příspěvek o tom, jaký vliv měla válka na oblečení a vzhled žen.

Stěžejním dílem pro tuto práci zřejmě byla kniha *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* od kolektivu autorů. Tato kniha poskytuje základní přehled o daném tématu a zde jsou použity převážně dvě kapitoly, které se zabývají ženskou rolí ve válce a procesem zapojování ženy do trhu práce a politiky, jenž probíhal koncem 19. století. Toto dílo lze velmi dobře využít pro prvotní orientaci v pramenech, co se týče každodenního života. Je zde spousta odkazů na letáky, knihy, časopisy, noviny, v nich nalézající se rady a podpůrné články atd.

První světovou válku velmi dobře popisuje kniha od Ivana Šedivého *Češi, české země a velká válka*. Zde pro tuto práci byla zásadní zvláště kapitola o životě v zázemí. Za přínosné pro svoji práci považuji vývoj mezd, cen zboží v českých zemích a různých příplatků. Kniha je přehledem událostí první světové války. Šedivý informuje i o všedním životě, kde se například čtenář dozvídá, jak fungovalo zásobování a obchod, přídělový systém potravin a jak se při jejich výrobě šetřilo.

Dále obraz každodennosti za války pomáhá dotvořit *Česká společnost 1948-1918* od Otto Urbana. Kniha má dvě části, ta druhá se přímo týká první světové války. Její autor na rozdíl od Šedivého popisuje i zákulisí oficiálního života v zázemí, jako byly nelegální burzy s potravinami a co všechno byly zoufalé ženy schopny udělat pro kousek chleba. Také se zde lze dočíst o náladě obyvatelstva, kterou zasáhla nejistota tehdejších dnů, a jak se to projevilo navenek.

V kapitolách o charitativní činnosti a ošetřovatelkách práce vycházím, kromě pramenů,

z *Dějin Lékařství v českých zemích* od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové. Vše je zde velmi dobře popsáno, včetně jejich škol, samotné činnosti Červeného kříže a sociálního postavení ošetřovatelek.

Kniha Ludmily Kybalové *Doba turnýry a secese* mi pomohla utvořit si lepší představu o odívání v této době. Toto dílo nám podává přehled dějin odívání na přelomu 19. a 20. století. Autorka zde popisuje zásadní tvorbu všech slavných salónů, ale i to, jak se měnily šaty vzhledem k společenským změnám, jako je například ženská práce. Zejména tato část mě zajímala.

Historie Hradce Králové je velmi dobře popsána v díle Jaroslava Mikulky *Dějiny Hradce Králové do roku 1850*, jejíž oba díly jsem plně využila. Bohužel tato kniha popisuje události pouze do poloviny 19. století, a tak jsem musela sáhnout i po jiném díle od autorů Aloise Kubíčka a Zdeňka Wirtha s názvem *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo*. Tato publikace není tak kvalitně napsaná jako dějiny od Mikulky, ale pro moje účely postačila. *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo* se soustřeďuje především na stavební vývoj metropole, což mi posloužilo k popisu stavební expanze, která zde započala na konci 19. století. K určení sociální a hygienické situace mi pomohly odborné studie Jiřího Musila a Ivy Košťálové vydané v historickém sborníku *Královehradecko* a statě lékaře Leopolda Baťka.

Co se týče vydaných pramenů, tak velmi zajímavá je kniha válečných úvah *Boj o chléb* od doktora Karla Viškovského, vydaná roku 1915. Zde se autor zabývá problémem zásobování, který byl zřetelný již na začátku války a podrobně to zde probírá, včetně toho jak nejlépe tento vážný problém vyřešit. Viškovský rozhodně nešetří kritikou, jak se k celé věci postavila vláda monarchie.

K tomuto tématu dále vyšlo i pětidílné dílo *Domov za války.* Tento počin editoval Alois Žítek a jedná se o vzpomínky lidí, kteří tuto děsivou událost zažili. Také je k tomu nutno takto přistupovat a brát tyto zážitky s rezervou, každý se samozřejmě chce ukázat v tom nejlepším světle. Jinak je zde ale spousta zajímavých informací o tom, jak život probíhal během všedního dne, jak fungovaly cenzura a udavačství, jaká občas nesmyslná nařízení vláda vydávala, jak probíhalo zásobování potravinami atd.

Dalším velmi zajímavým zdrojem informací je vzpomínkový titul *Československé studentky let 1890-1930*, kterou dala dohromady dr. Albína Honzáková. Tento almanach byl vydán na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou a jedná se o vzpomínky studentek a učitelů. Opět je zde nutná určitá kritičnost, protože paměti na školní léta mohou být zidealizovány. Ale je zde dobře vyobrazen například boj o další vzdělání na univerzitě nebo vývoj dívčího středoškolského vzdělávání i to, jak se na takto

vystudované ženy a dívky dívala veřejnost a jak si studentky vedly v pozdějším životě.

Začátky charitativní činnosti Českého srdce a jeho specifika popisuje jubilejní památník s názvem *20 let Českého srdce 1917 - 1937*. Toto dílo zachycuje činnost této organizace, osvětluje důvod jejího vzniku a kdo všechno se na něm podílel.

Z pramenných zdrojů této práce jsem asi nejvíce využívala fond místodržitelského rady Josefa Smutného, nacházející se ve Státním okresním archivu Hradce Králové. Ve většině případů jsou to strohá úřední nařízení, o kterých nemůžeme s jistotou říct, zdali se dodržovala, ale na druhou stranu vypovídají o tom, jak si řešení válečných problémů v zázemí představovala vláda. Dalším neocenitelným zdrojem, co se týká každodennosti, je bezpochyby Hradecká kronika. Mezi léty 1912 - 1921 ji vedl učitel Josef Petera.[1] Zde se lze dočíst o událostech a problémech tehdejších měšťanů, ale i o různých akcích či činnosti charitativních spolků.

O tom, jak tehdy vypadalo školství a jak se do vzdělávacího procesu zapojovaly učitelky, nejlépe vypovídají školní kroniky. Zajímavé je, že při studiu archivu jsem narazila na menší problém s pamětní knihou obecné a měšťanské školy chlapecké na Pospíšilově třídě. Během války se nepsala a nikdo zřejmě nepovažoval za důležité chybějící údaje doplnit.

Z tehdejšího tisku jsem pak využila ženský časopis *Ženský obzor: revue českých žen* a *Ženské listy*, které vycházely jednou měsíčně. Zde si čtenářky mohly přečíst různé povídky, články z historie, o postavení žen jinde ve světě, aktuality. Měsíčníky poskytovaly i praktické rady, ať už lékařské nebo právní. Je jisté, že časopisy sloužily i jako morální podpora pro čtenářky, velmi často se zde nabádá, aby ženy dál všechny nesnáze trpělivě snášely. Ženské listy mi pak také poskytly cenné informace o změnách v módních trendech.

Cílem mého bádání bylo zjistit, jak se válečné strasti projevily na životě ženy. Jaké bylo jejich zapojení do charitativní činnosti a pracovního procesu a do jaké míry je tato zkušenost ovlivnila a zdali první světová válka přispěla k její emancipaci.

---

[1] DIVIŠOVÁ, Jaroslava. *Encyklopedie města Hradce Králové A-M*. Hradec Králové: Garamon, 2011. ISBN 978-80-86472-52-2. str. 270.

2. Historie Hradce Králové

Hradec Králové je východočeské město ležící na soutoku dvou řek, Labe a Orlice. Díky této poloze si jej za sídliště vybrali i lidé z doby prehistorické. Městské návrší osídlili první zemědělci zřejmě během pozdní doby kamenné, ale v místech dnešních okolních vesnic žili lidé, kteří byli nositeli kultury vypíchané keramiky. V mladší době kamenné se dnešní městské jádro stalo centrem lužické kultury, která zde podle archeologických nálezů vybudovala sídliště s opevněním. V průběhu let se zde zdržovali i Keltové. Slované na toto území přišli až v 8. století, ale s větším osídlením lze počítat až ve století 9. a 10.[2]

První písemná zmínka o Hradci pochází až z druhé poloviny 11. století. V této době to bylo správní a obchodní centrum celých severovýchodních Čech. Mělo velmi důležitý strategický význam během konfliktů Českého království s Polskem, které v tuto dobu probíhaly.[3]

Ve 13. století město představovalo jedno z největších středisek osídlení. Tomuto rozvoji vděčil Hradec zejména vhodným zemědělským podmínkám a čilému obchodu. Svou roli hrál i v kolonizačním plánu Přemysla Otakara I.[4,] pro kterého se příklad Hradce stal jakýmsi vzorem pro další osídlování. Z tohoto období je znám i první údaj o Hradci Králové jako o městu, a to z roku 1225, je ale jisté, že v tuto dobu již město muselo nějakou dobu existovat, jelikož král v této známé listině předává Hradci několik pozemků. Za vlády Přemysla Otakara II.[5] se zde začaly vést zemské a krajské desky. Věnným městem českých královen se město stalo zřejmě v druhé polovině 13. století, kdy je měla dostat v případě smrti manžela královna Guta.[6] Ta ale zemřela dříve než její manžel. Václav II. se podruhé oženil, a tak Hradec padl do rukou jeho druhé ženy Elišky Rejčky[7], které se poté přezdívalo „Hradecká královna“. Během jejího pobytu v Hradci zažívalo město velký rozkvět. Eliška si vydržovala velký dvůr, upravila hrad, kde sídlila, zasloužila se i o vybudování chrámu Svatého Ducha. Později se ale Eliška dostala do sporu s tehdejší královnou Eliškou Přemyslovnou[8] a král jejich spor nakonec musel řešit tak, že ovdovělé královně nabídl odstupné a věnná města přešla do rukou jeho manželky.[9]

Za husitských válek byl Hradec Králové významným centrem kališnictví, ostatně celé

---

[2] MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* I/1. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x, s. 11-14.
[3] Tamtéž, s. 15-16.
[4] Přemysl Otakar I.: asi 1155/1167-1230, český král.
[5] Přemysl Otakar II.: asi 1233-1278, český král.
[6] Guta Habsburská: 1271-1297, česká královna.
[7] Eliška Rejčka: 1288-1335, česká královna.
[8] Eliška Přemyslovna: 1292-1330, česká královna.
[9] Tamtéž, s. 23-32.

východní Čechy se přikláněly k učení Jana Husa[10]. Sama královna Žofie[11] se v dopise za Husa přimlouvala. Ale i ona musela občas zasáhnout proti těm nejradikálnějším Husovým stoupencům. Do takovýchto akcí se počítalo i vypovězení slavného kněze Ambrože[12], který tehdy vedl hradecké husity. Král Zikmund[13] dokonce jeden čas i Hradec obsadil a nutil jeho obyvatelstvo ke konverzi ke katolictví. Město ale nebylo na straně krále příliš dlouho. Kněz Ambrož se rozhodl, že město dobude, a tak se také stalo. Z Hradce se tak stala bašta kališnictví. Hradečtí poté bojovali po boku Žižky[14] například při dobývání Chrudimi či plenění nedalekého Opatovického kláštera. Hradec Králové nabýval na stále větší důležitosti, při jednání s tábority vystupovalo jako rovnocenný partner. O jeho významu svědčí i to, že původně byl vybrán jako místo posledního odpočinku husitského vůdce Jana Žižky.[15]

Po smrti husitského hejtmana se Hradečtí účastnili bojů dál. Spolu se sirotky čelili i křížové výpravě, která proti nim byla veden.[16] Město a jeho obyvatelé se odmítali účastnit jakéhokoli jednání o míru se Zikmundem. Kněz Ambrož byl jedním z těch, kteří komunikovali s Bazilejským koncilem a projednával spolu s Prokopem Velkým[17] a Janem Rokycanou[18] znění kompaktát. Ambrož byl velmi radikální a město tím pádem patřilo k posledním baštám odporu. Měšťané ale začínali být neustálým bojem nespokojeni, a tak se roku 1437 v Hradci Králové uskutečnil převrat. Umírnění Hradečtí pak před císařem kapitulovali[19] a to prakticky znamenalo ukončení husitských válek.[20]

Po smrti Zikmunda Lucemburského se rozpoutala nová válka o to, kdo po něm usedne na český trůn. Hlavními kandidáty na tento post byl Zikmundův zeť Albrecht Habsburský[21] a Jagelonci. Hradec Králové zpočátku stál na straně polského panovnického rodu. Později ale obrátil a rozhodl se bojovat ve prospěch Albrechtova syna Ladislava Pohrobka[22]. V tomto období zde také pobýval Jan Rokycana, který spolu s Jiříkem z Poděbrad[23] bránil těžce vydobyté čtyři artikuly. Během těchto sporů město zažívalo nevídané svobody, neuznalo dokonce ani věnné nároky císařovy vdovy Alžběty[24]. Zvolení Jiříka z Poděbrad českým králem Hradečtí uvítali s nadšením, pravdou ale je, že samotný král z lidu jim mnoho zvláštní

[10] Jan Hus: asi 1370-1415, kněz, reformátor, kazatel.
[11] Žofie Bavorská: 1376-1425, královna česká.
[12] Kněz Ambrož: ? – 1439, kněz z Hradce Králové.
[13] Zikmund Lucemburský: 1368-1438, český král, římský císař.
[14] Jan Žižka: 1360-1424, husitský vojevůdce.
[15] Tamtéž, s. 83-94.
[16] Tamtéž, s. 97-98.
[17] Prokop Veliký (Holý): 1380-1434, husitský vojevůdce.
[18] Jan Rokycana:1396-1471, husitský teolog.
[19] Ovšem ale za příznivých podmínek pro Hradecké.
[20] Tamtéž, s. 103-107.
[21] Albrecht II. Habsburský : 1397-1439, český král.
[22] Ladislav Pohrobek: 1440-1457, český král.
[23] Jiří z Poděbrad: 1420-1471, český král.
[24] Alžběta Lucemburská: 1409-1442, česká královna.

náklonnosti nevěnoval. Během jeho vlády Hradec zažil velký hospodářský růst.[25]

Po nastoupení Jagelonců na trůn si město muselo velmi hájit svá privilegia, které ohrožoval vzrůstající vliv šlechty. Jinak si ale Hradec zachovával svoji samostatnost v rozhodování o svém osudu, a to i v otázkách vojenských a náboženských. Hradečtí vyznávali spíše konzervativní utrakvismus. Známé jsou ale také doklady o slavení Velikonoc a víru v zázračnou moc ostatků svatých, stejně jako u katolíků. Během druhé poloviny 15. století a začátku století 16. Hradec Králové zažil mnoho pohrom, požárů, které spálily leckdy celé město, povodně a také epidemii moru. Každopádně vždy se město z těchto katastrof dokázalo bez větších problému dostat a fungovat dál.[26]

Od roku 1526 nastalo pro město období změn. Habsburkové nechtěli pokračovat v linii praktického bezvládí a svá práva ve městech začali důrazně prosazovat, což znamenalo velké zásahy do správy města. To vedlo k postupné nespokojenosti nejen ve východočeské metropoli, ale i u ostatních stavů v Českém království. Vše vykrystalizovalo během Šmalkadských válek, kdy se Ferdinand I.[27] pokoušel sestavit zemskou hotovost, aby pomohl svému bratrovi Karlovi I. v říši proti protestantským pánům. Po porážce prvního stavovského povstání král vyměřil městu pokutu, sebral mu všechna jeho privilegia, zbavil ho všech okolních pozemků a Hradec se musel vzdát i všech svých zbraní. Zvláště ztráta okolních vesnic byla pro město velká katastrofa, zejména pro jeho hospodářství a obchod. Z této události se ale Hradečtí příliš nepoučili. Roku 1618 se znovu účastnili povstání proti Ferdinandu II.[28]

V období renesance již Hradec nebyl typickým věnným městem. Důvodem byla dlouhá vláda Rudolfa II.[29], který se nikdy neoženil a tím pádem města, která by měla patřit jeho choti, padla do jeho rukou. Co se ale týče správy, žádné změny se nekonaly. Věnná města stále řídili podkomoří či hofrychtáři. Významným odvětvím hospodářství se od 15. století stalo rybníkářství, které poskytovalo obživu velkému množství poddaných na Královehradecku.[30] Vyhlášená tehdy byla i místní latinská škola, kterou měl na starosti děkan od chrámu svatého Ducha. V této akademii se studenti mohli naučit látku probranou za první tři semestry filosofické výuky.[31] V polovině 16. století započala stavba jedné z dnešních dominant města, Bílé věže, která měla poskytnout místo k uchování pro velký zvon

[25] Tamtéž, s. 113-126.
[26] Tamtéž, s. 145-175.
[27] Ferdinand I. Habsburský: 1503-1564, český král, římský císař.
[28] MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* I/2. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x, s. 181-208.; Ferdinand II. Štýrský: 1578-1637, český král, římský císař.
[29] Rudolf II.Habsburský :1552-1612, český král, římský císař.
[30] Tamtéž, s. 217-248.
[31] Tamtéž, s. 335.

Augustin.[32]

Roku 1627 vydal Ferdinand II. Obnovené zřízení zemské, které české stavy mělo potrestat za účast na povstání proti jeho osobě. Tím města přišla o všechna svoje politická práva a značnou část svého majetku. Tím ale měšťanům trable neskončily. Během třicetileté války se Hradečtí museli vypořádat s nájezdy polských kozáků, tzv. Lisovčíků. Ale ani tím jejich problémy neskončily. Díky strategické poloze města se jeho obyvatelé museli smířit s nevítanými nájemníky, jako byli vojáci i jejich důstojníci. Ať už patřili k jakékoli straně, byla to pro obyvatele Hradce velká finanční zátěž. Po válce konečné sečtení škod bylo kolosální, téměř polovina domů byla neobyvatelná.[33]

V tuto dobu se také Habsburkové postarali o změny související se správou. Město nyní neměl řídit purkrabí, jehož funkce se stávala již spíše známkou prestiže či reprezentace, ale pravá moc měla být v rukou krajského hejtmana. V Hradci Králové neměl mít stálou kancelář, ale pouze sem pro daně a kontribuce zajíždět. Další novinkou bylo i zavedení přísné politiky rekatolizace. Jakékoliv provinění proti katolické víře, se tvrdě trestalo a všichni obyvatelé museli povinně chodit na mši.[34] Roku 1631 se dokonce arcibiskup Arnošt z Harrachu[35] rozhodl založit v Hradci biskupství. [36]

Při pobytu různých vojsk a táborů se hradby města spontánně opevňovaly. Během pár let zde vyrostla soustava sypaných valů i bastionů, které byly částečně zpevněny. To by se dalo považovat za první známky záměru postavení pevnosti.[37] Roku 1680 se obyvatelé Hradce stali svědky na tuto dobu neobvyklé události. Do města zavítal sám císař Leopold I.[38] V tento čas se zdržoval v nedalekých Pardubicích, kde se ukrýval před morem. V samotném Hradci našla útočiště jeho nevlastní matka, císařovna Eleanora.[39]

V barokní epoše se ve městě stavělo především na objednávku církve. Bylo to způsobeno především zřízením jezuitské koleje a také existencí biskupství. Díky tomu zde působili takoví umělci, jako byly například architekti Carlo Lurago[40], Santini[41] nebo malíř Petr Brandl[42]. Ze světských staveb je nutné zmínit morový sloup, který vyrostl na velkém náměstí na začátku 18. století.[43]

---

[32] Tamtéž, s. 352.
[33] MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* II/1. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x, s. 1-26.
[34] Tamtéž, s. 27-29.
[35] Arnošt Vojtěch z Harachu: 1598-1667, arcibiskup pražský.
[36] Tamtéž, s. 68.
[37] Tamtéž, s. 57.
[38] Leopold I.: 1640-1705, český král, římský císař.
[39] Tamtéž, s. 82.; Eleonora Toskánská: 1630-1686, česká královna.
[40] Carlo Lurago: 1615-1684, architekt.
[41] Jan Blažej Santini-Aichel: 1678-1723, architekt.
[42] Petr Jan Brandl: 1668-1735, malíř.
[43] Tamtéž, s. 123-124.

Přítomnost jezuitů ve městě pomalu měnila atmosféru města. Řádoví bratři vybudovali ve městě školu. Vzdělávací schopnosti jezuitů byly známy již tehdy, a tak se do školy přihlašovali i šlechtici. V takovéto konkurenci stará městská latinská škola bohužel nemohla nabýt své dřívější slávy. Pro Hradecké ale byli jezuité i pořadateli různých divadelních představení, která se v té době těšila jistě značné popularitě.[44] Ale i přes veškerou jejich a biskupovu snahu se stále ve východních Čechách vyskytovaly skupinky nekatolíků. Z těchto důvodů bylo vydáno ustanovení, že se v Královehradecké diecézi musejí nacházet dva placení misionáři. Mezi nimi byl například i známý autor *Kliče* Antonín Koniáš.[45]

Během válek o rakouské dědictví, po smrti Karla VI.[46], se Hradec stal opět domovem větší posádky vojska. Dokonce byl i obléhán pruským vojskem a po dobytí se stal i místem pobytu pruského krále Fridricha II.[47] Obyvatelé na tuto zkušenost ale jistě nevzpomínali nijak dobře. Pruští velitelé se málo zajímali, jaká příkoří jejich podřízení páchají na měšťanech a konaly se i násilné odvody silných hradeckých mladíků do vojska, nehledě na to, že po odchodu pruských vojáků ve městě propukly epidemie nemocí, které sem zavlekli. Hradečtí si neužili klidu ani po uzavření míru. V tu dobu se pro změnu stalo sídlem císařských vojsk.[48]

V šedesátých letech 18. století Hradec vlivem nájezdů pruských vojsk téměř úplně vyhořel. To dalo impulz myšlenkám o stálé posádce a realizaci plánů na vybudování pevnosti. S vlastním budováním se začalo roku 1766 z iniciativy Josefa II. Obyvatel města se stavební práce dotkly citelně. Někteří se museli dokonce vystěhovat a nechat svůj dům zbořit. V těchto letech také stavaři začali regulovat řeky. Díky charakteru krajiny, ve které se Hradec nachází, nešlo bez tohoto projektu začít se samotou stavbou pevnosti.[49] Ta výrazně změnila vzhled města. Místo hradebních věží, městských bran či předměstských kostelů nyní ve městě dominovaly strohé kasárny a budovy vojenských skladů.[50]

Během stavebních prací město často navštěvoval i císař Josef II. Ten mimo jiné musel řešit i problémy mezi vojáky a běžnými obyvateli. Měšťané si velmi často stěžovali, že se k nim vojáci chovají nadřazeně. Posádka ale naopak musela velmi často zasahovat do tehdejších nepokojů, které se šířily ve vsích.[51] Venkov se neuklidnil ani v druhé polovině 18. století. Hradecko se stalo semeništěm různých sekt. Mezi nejznámější patřila i ta, již vedl černilovský sedlák Václav Grill, jež sám sebe považoval za potomka Davidova. Dokonce

---

[44] Tamtéž, s. 161-162.
[45] Tamtéž, s. 168.; Matěj Antonín Koniáš – 1691-1760, jezuitský misionář.
[46] Karel VI.:1685-1740, císař svaté říše římské, český král.
[47] Fridrich II. Veliký: 1712-1786, pruský král.
[48] MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* II/2. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x, s. 177-189.
[49] Tamtéž, s. 191-195.
[50] Tamtéž, s. 235.
[51] Tamtéž, s. 195-201.

s ním promluvil i sám císař. Nakonec ho ale poslali do pražského blázince.[52]

Změny nastaly i ve správě města. Neustále se zvyšovala důležitost krajských hejtmanů. Jejich pravomoci velmi často zasahovaly do úkolů starších institucí, jako byli podkomoří nebo císařští rychtáři. Post císařského rychtáře nakonec Josef II.[53] zrušil roku 1782. V první polovině 18. století je také doložena první hradecká pošta, která jistě velmi usnadnila obyvatelům komunikaci se zbytkem království.[54] Dalším zásahem do života města bylo zrušení jezuitského řádu roku 1773. Lidé si již zvykli na přítomnost řádu a jejich divadelní představení byla značně oblíbená. To dokazuje i vysoká účast na dražbě majetku jezuitů. Hradečtí kupovali věci leckdy spíše z nostalgie, než pro jejich skutečnou hodnotu.[55] I přes zrušení řádu jezuitské školy působily dál na původním místě. Zanedlouho, roku 1775, se k jejich činnosti přidala i nově založená normální škola. Zajímavé je, že do této instituce mohly chodit i dívky. Pro ně byla speciálně výuka zaměřena na ženské práce.[56]

Během tzv. národního obrození byl v Hradci zřejmě nejdůležitější osobou Jan Hostivít Pospíšil[57], který se stal majitelem místní tiskárny. Jeho nakladatelství tisklo převážně české tisky, za což byl Prahou velmi obdivován. Další důležitou osobou pro uvědomění si českého národa byl bezpochyby Václav Kliment Klicpera[58], který působil na místním gymnáziu. Tento člověk vedl ve městě i divadelní ochotníky. Spolek ale nebyl jediným vyžitím Hradečanů. Lidé se mohli účastnit bezpočtu kroužků zaměřený na hudbu, tanec, besedy atd.[59]

Na konci 18. století císařové téměř dovršili svoje dílo, co se týče centralizace monarchie. Samospráva města měla téměř minimální pravomoci. Nahradil ji krajský úřad. V čele stál krajský hejtman, kterému pomáhali tři krajští komisaři. Hejtman a velitel pevnosti byli ty nejdůležitější osoby ve městě.[60]

V průběhu 19. století ale vojenský význam Hradce jako pevnosti začal klesat. Nakonec roku 1858 došlo ke zrušení pevnostního velitelství. Toto nařízení bylo ale vzápětí odvoláno při Prusko-rakouské válce a město se opět stalo domovem vojáků. Tento konflikt ale jen potvrdil, jak je hradecká pevnost již neužitečná a díky Ladislavu Janu Pospíšilovi[61] se mohlo započít s bořením hradeb. Tato událost měla velký vliv na další rozvoj a vzhled města. Bohužel se ale při zbavení fortifikace strhávaly i některé objekty velmi uspěchaně, příkladem

[52] Tamtéž, s. 248.
[53] Josef II.: 1741-1790, císař svaté říše římské, český král.
[54] Tamtéž, s. 215.
[55] Tamtéž, s. 251-253.
[56] Tamtéž, s. 257.
[57] Jan Hostivít Pospíšil: 1785-1868, nakladatel.
[58] Václav Kliment Klicpera: 1792-1859, dramatik.
[59] Tamtéž, s. 275.
[60] Tamtéž, s. 295.
[61] Ladislav Jan Pospíšil: 1848-1893.

může být renesanční průčelí Pražské brány.[62]

Pospíšilovy snahy jen nastartovaly změny ve tváři města. Na jeho dílo navazoval František Ulrich[63], jehož působení v úřadu starosty bylo pro Hradec velkým přínosem. V letech 1907-1914 se prováděla plánovaná regulace Labe a Orlice, aby se zabránilo občasným povodním. [64]

Před válkou byl Hradec Králové velmi slibně se rozvíjejícím městem, jehož stavební expanzi zastavily až události let 1914 - 1915. Východočeská metropole byla centrem obchodním, církevním a vojenským.[65]

Důležitou složkou obyvatelstva představovali také vojáci, jejichž menší posádka se zde pohybovala i po zboření pevnosti. Po vyhlášení války se jejich počet rapidně zvýšil. Proto se pro ně stavěly provizorní dřevěné ubytovny. Jedna se například nacházela za tehdejším učitelským ústavem.[66] Dále se dočasným domovem vojáků staly školy, spolkové domy či dokonce domy soukromé.[67]

Leopold Batěk[68] se ve své jedné stati zmiňuje, že Hradec Králové bylo město zdravé.[69] Svoji zásluhu na tom bezesporu mělo zavedení pitné vody z nezávadných pramenů v Plotištích roku 1899. Avšak tato voda nevedla přímo do domů, ale pouze ke studním, lidé si pro ni museli chodit. Kanalizace se začala budovat ve městě již roku 1894, ale ještě během války byl střed města odkázán na žumpy. [70]

---

[62] KUBÍČEK, Alois a Zdeněk WIRTH. *Hradec Králové město českých královen, město Ulrichovo*. Hradec Králové: Spořitelna královéhradecká, 1939, s. 84.
[63] František Ulrich: 1859-1939, starosta Hradce Králové.
[64] Josef Gočár: 1880-1945, architekt.
[65] MUSIL, Jiří. *Sociální a kulturní podmínky vývoje českých měst na přelomu 19. a 20. Století a specifika Hradce Králové* IN: *Královéhradecko 7: historický sborník pro poučenou veřejnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech ve spolupráci se Studijní [a] vědeckou knihovnou a Galerií moderního umění,2010, 221-232. ISSN 1214-5211, s. 228.
[66] KOŠŤÁLOVÁ, Iva. *Počátek první světové války v Hradci Králové* IN: *Královéhradecko 8: historický sborník pro poučenou veřejnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech ve spolupráci se Studijní [a] vědeckou knihovnou a Galerií moderního umění, 2011, s. 23-43. ISSN 1214-5211.
[67] BATĚK, Leopold. *O veřejném zdravotnictví v Hradci Králové v míru a ve válce*. V Hradci Králové: Nákladem Městské rady, 1915, s. 13.
[68] Leopold Batěk: 1857-1936, lékař.
[69] BATĚK, Leopold. *Ochrana kojenců, důležitý hygienický a sociální úkol měst*. V Praze: J. Otto, 1909, s. 54.
[70] BATĚK, Leopold. *O veřejném zdravotnictví v Hradci Králové v míru a ve válce,* s. 3-8.

3. Život za války

3.1. Každodenní starosti

Během válečných let jakoby se celý svět obrátil vzhůru nohama. Najednou bylo vše jinak. Lidé si museli zvyknout na úplně jiný režim života. Společenský chod byl narušen, a to i tam, kde se nebojovalo. Ve městech zavládla nouze. Vše se podřizovalo potřebám vojsk. Většina veřejných institucí si musela hledat nové prostory, protože jejich budovy byly zabrány armádou, pro ubytování či nemocnice. V této kapitole bych se ráda zaměřila na to, jak se válka podepsala na každodenní rutině ženy, třeba i nepřímo, a na co si během těchto krizových let musela zvyknout. Na závěr připojuji krátký exkurz do možností povyražení v této krizové době.[71]

3.1.1. Obecný úvod

Před začátkem války se úřady i běžní občané řídili ústavou vydanou v roce 1867, která je známá pod názvem „prosincová ústava“. Její platnost byla omezená pouze pro západní část Habsburské monarchie. Vymezovala základní občanská práva jako například záruky občanské svobody, ochrana práva domácího, listovního tajemství, svoboda nabývání majetku, svoboda povolání, národnosti si měly být rovny, s tím souvisela i rovnost jazyků ve školách a na úřadech či ve veřejném životě, zaručena byla i svoboda víry a svědomí. Dále se lidé mohli volně sdružovat ve spolcích, byla stanovena nedotknutelnost vlastnictví a podle ústavního textu nesměla být zavedena cenzura.[72]

Všechny tyto svobody vzaly za své po vyhlášení války. V červenci 1914 začala v soustátí byrokratická diktatura. V praxi to znamenalo zavedení cenzury, a to jak v tisku, tak i v poštovní korespondenci, zrušení práva na shromažďování a většina přečinů nyní spadala pod vojenské soudnictví.[73]

3.1.2. Zásobování

Organizace v zásobování za jakékoli války není snadnou záležitostí. Od listopadu 1916

---

[71] Státní okresní archiv Hradec Králové (dále Soka HK). Pamětní kniha (dále PKHK) Hradce Králové 1912-1917. č. 7, 1914, s. 70.

[72] JANÁK, Jan a Zdeňka HLEDÍKOVÁ. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-04-21189-5, s. 51.

[73] Tamtéž, s. 58.

se o tyto záležitosti měl starat Úřad pro výživu lidu. Pravdou ale je, že spousta problémů zůstala nevyřešena a o vlastní zásobování obcí se staraly ony samy. Základnou tohoto systému byl odhad vlády, kolik toho občané monarchie spotřebují. Tato strategie dostala první trhlinu po tom, co lidé slyšeli o vyhlášení mobilizace a rychle začínali skupovat potraviny do zásoby.[74]

V prvních letech války se nezdálo, že by měl nastat výrazný nedostatek. Krom toho se všeobecně věřilo, že konflikt nebude mít dlouhého trvání. Postupem času ale tento systém přestal fungovat. Vývoj situace odhadl Karel Viškovský[75], který o svých úvahách napsal ve stati „*Boj o chléb*“. Podle něj už před rokem 1914 země Rakouska-Uherska spoléhaly na obilí dodané z ciziny, s těmito dodávkami nyní nemohlo soustátí počítat.[76] Viškovský také tvrdí, že za nedostatek potravin si může vláda i sama, jelikož balamutí obyvatelstvo zprávami o tom, jak je všeho dostatek a že na frontách její armáda vítězí. Těmto nepřesným informacím pak podléhají i zemědělci, kteří svoje obilí klidně prodávají.[77]

Městské zastupitelstvo se snažilo všemožně sehnat pro své obyvatelstvo jakékoliv jídlo. Aprovizace tehdy vůbec nebyla snadná. Ne jednou si autor kroniky východočeské metropole Josef Petera[78] povzdechl, že by na tom Královehradečtí byli mnohem lépe, kdyby nevyváželi své zemědělské produkty do Rakouska. Krom toho občas zasáhla i pověstná smůla. Roku 1915 shořelo ve skladu celkově 40 vagónů obilí. Taková škoda se pak těžko nahrazovala.[79] Ve čtvrtém roce války městské zastupitelstvo nakoupilo pro chudé i koňské maso. Nejchudší si mohli kilo masa koupit za 2 K, ti majetnější pak za 3 K. I přes všechnu snahu, stále toho bylo málo. Průměrně na jednoho občana vyšlo 40 dkg masa na týden.[80]

3.1.3. Přídělový systém

Brzy vláda zavedla přídělový systém, a to v dubnu 1915. [81] Pro měšťany a hlavně měšťanky to znamenalo, že potraviny musely vystát ve velkých frontách před aprovizačními prodejnami, kde se slíbené zboží vydávalo. Postupem času ale ani vlastnictví lístku nezaručovalo, že se dané zboží na čekajícího dostane. Zájemců bylo příliš mnoho a zboží málo. Nemluvě o cenách, které se týden od týdne, měsíc od měsíce neustále zvyšovaly. Nic,

---

[74] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-274-X, s. 247-248.
[75] Karel Viškovský: 1867-1932, politik.
[76] VIŠKOVSKÝ, Karel. *Boj o chléb*. Praha: A. Reinwart, 1915, s. 5.
[77] Tamtéž, s. 12-20.
[78] Josef Petera: biografické údaje nenalezeny, učitel.
[79] PKHK. 1915, s. 32.
[80] PKHK. 1917, s. 39.
[81] URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 580-581.

co nebylo garantováno přídělovými lístky, známými chlebenkami, moučenkami atd., se nesehnalo.[82] Navíc zde bylo nepsané pravidlo, že čím více bylo lístků na určitou potravinu, tím méně bylo daného produktu.[83] Dokladem toho může být, že během let války, se množství prodaného produktu zmenšovalo. Například v únoru 1917 se na jeden moučný lístek prodávala pouze 1/4 kg mouky.[84] Před žněmi se situace ještě zhoršila. V tu dobu bylo ke koupi jednoho chleba potřeba dvou chlebových lístků.[85] Od téhož roku se také ustanovilo, aby se na chlebenky prodávalo i pečivo v jídelnách a hostincích.[86] Postupem času se vydávaly přídělové lístky i na různé pochutiny a všemožné jiné zboží, například na tabák. Zajímavé je, že tyto lísky si brali pravidelně i nekuřáci a pak je směňovali za něco, co potřebovali.[87] Postupem času lidé mohli nakupovat zboží jen v určitém rajonu[88]. Tyto rajóny byly přesně určeny podle místa bydliště. Prodávajícímu, který by náhodou prodal například mouku někomu, kdo nenáleží k jeho odbytišti, mohl být potrestán. Kupující se tak vždy museli prokazovat legitimací a pak jim jejich příděl byl vydán, nebo lépe řečeno, mohli si jej zakoupit. Toto opatření bylo reakcí na stížnosti, že se na některé obyvatele často nedostávalo.[89]

Brzy se začaly vydávat i tzv. uhlenky. Stát je vydával na vytápění pokojů a vaření. Na příděly 6 kg uhlí musely ženy a děti stát leckdy až v mínus dvaceti. Nedostatek této suroviny se projevil na otevírací době různých veřejných institucí jako například škol, hospod, restaurací atd.[90] Postupem času se i ostatní zboží jako petrolej prodávalo jen na legitimaci, tedy na příděl. Problémy s vytápěním měly i školy. Nedostatek osvětlení a tepla mělo za následek prodlužování prázdnin. Není jisté, zda to nebohým dětem nějak pomohlo, jelikož místo mrznutí ve škole nyní mohly akorát mrznout doma. Během kruté zimy roku 1917 bylo přikázáno zavřít všechny úřady, organizace a spolky, pokud jejich činnost nebyla nezbytná pro chod města. Takto byla v Hradci Králové pozastavena činnost knihovny Průmyslového muzea. Zákaz se týkal i různých dobročinných akcí, které se v tuto dobu nesměly pro výše zmíněné důvody konat.[91]

---

[82]LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 353.
[83]URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. s. 581.
[84]PKHK. 1917 s. 16.
[85]Tamtéž, s. 46.
[86]Tamtéž, s. 21.
[87]PROCHÁZKA, V. Alois: *Obrázky z pohnuté doby* IN*:* ŽÍTEK, Alois. *Domov za války III: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, 358-364, s. 360.
[88] Bohužel se mi nepodařilo zjistit, jak byly tyto rajony rozdělovány.
[89]PKHK. 1916, s. 112.
[90]URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 581-582.
[91]PKHK.. 1917, s. 16-20.; ŠEDIVÝ, Ivan. Češi české země a válka. s. 253.

3.1.4. Fronty a spory před prodejnami

Další stinnou stránkou přídělového systému byly fronty před výdejnami zboží, kde pravidelně docházelo k menším nebo větším sporům. U Rolnické prodejny[92] musel dokonce stát strážník, aby se kupující chovali alespoň trochu slušně. V kronice jsou zapsány případy, kdy lidé přelézali zábradlí, nebo se snažili do obchodu vniknout zadním vchodem a velmi často o pořadí ve frontě rozhodovala fyzická síla.[93]

Na druhou stranu panika lidí byla na místě. Často se stávalo, že na poslední čekající se žádné zboží nedostalo.[94] Ve frontách vznikaly i úsměvné situace. Kronika Hradce Králové popisuje, jak jeden pečlivý pán si přivstal již kolem půl třetí ráno, aby získal dobré místo před prodejnou. Aby nemusel dlouho čekat na svých bolavých nohou, přinesl si sebou stoličku. V průběhu čekání, jako správný gentleman, nabídl svoje sedátko příchozím dámám, které s radostí jeho šlechetné gesto přijaly. Když se pán dostal na řadu, jedna paní mu slíbila, že se o stoličku postará a zítra mu ji vrátí. Pán ale v prodejně zjistil, že na jeho legitimaci je vysoké číslo a on se musel vrátit zpátky do fronty. Jenže to už paní se stoličkou byla pryč a on, chudák, musel stát.[95] Není pochyb, že stolička se při čekání před prodejnou vyplatila. Podle zápisů v pamětní knize ve frontách ke konci války průměrně stálo 80 - 100 lidí.[96]

3.1.5. Složení jídelníčku

Drasticky se musely změnit jídelní návyky. Lidé jedli více moučné výrobky.[97] Maso se na stolech českých domácností téměř neobjevovalo, nebylo jednoduše k dostání[98] a lidé ke konci války dali zavděk třeba i koňské zdechlině.[99] Nedostatek masa byl potvrzován bezděky i na oficiálních místech. V pamětních listech vydaných roku 1915 se objevují přesné rady, jak se mají domácnosti chovat co se týče rodinného stravování. Píše se zde, že úloha masa v jídelníčku se "přeceňuje" a že je dobré ho nahradit něčím stejně výživným jako je mléko, sýr nebo produkty z mouky.[100]

Zajímavé je také to, jak si úřady představovaly nahrazení tuku. Místo chleba s máslem měli lidé dát přednost cukru a ovoci. O tom že nebylo v dostání ani v sezóně, se nikdo

---

[92] Její umístění se mi bohužel nepodařilo zjistit.
[93] PKHK. 1916, s. 132.
[94] Tamtéž, s. 117.
[95] Tamtéž, s. 150.
[96] Tamtéž, s. 57.
[97] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918,* s. 248-249.
[98] Tamtéž, s. 252.
[99] URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918* .s. 583.
[100] Soka HK. Sbírka dokumentů k 1. sv. válce Josefa Smutného 1914-1918. Inv. č. 1860 (Dále jen Sbírka dokumentů Josefa Smutného), sk. XI , s. 8, Kterak se má obyvatelstvo živit za války.

samozřejmě nezmiňuje. Chléb měl být opatřen o určité procento náhražek, které neměly mít vliv na chuť. Mimo jiné se kladl důraz i na to, aby se pečivo snědlo celé. Starý chleba a housky se dávaly do různých knedlíků, žemlovek či polévek. Brambory se měly vařit ve slupce a káva a čaj byl pro pisatele pamětního listu zbytečným luxusem.[101] Úřady vydávaly i speciální recepty s náhražkami, podle kterých měly ženy připravovat jídlo stejně chutné, jako kdyby měly všechny správné ingredience.[102] Bohužel se mi žádný z těchto receptů nepodařilo sehnat. Ale lidé velmi často vařili z havraních vajec, nebo se objevovala i polévka z chroustů.[103] Jako náhražka brambor se používal tuřín a řepa. Řepa se upravovala hlavně dušením.[104]

Ministerstvo ale myslelo i na využití odpadků přímo v domácnostech. Aby se zamezilo plýtvání, měli lidé dbát na to, aby se nevyhazovalo cokoli, co by se ještě dalo spotřebovat. Například z odřezků masa se měl udělat masný nebo bramborový salát, vhodit do polévky, či vytvořit sekanou. Zbytky polévky z hovězího masa se měly použít na podlití omáčky či zeleniny. Nevyužitá zelenina v polévkách se měla scedit a udělat z ní třeba salát. Namísto másla, k jehož výrobě je potřeba velké množství mléka, se hospodyni doporučovalo vařit s obyčejným tukem. Ladem nezůstaly ani zbytky čajů, pokud již rodina nechtěla vylouhovaných lístků sama využívat, mohla je dát dobročinnému spolku pro chudé. I kávu se doporučovalo zalévat alespoň dvakrát. Zajímavou novinkou byly i tzv. ovocné rosoly. Dalo by se říci, že se rosol podobal marmeládě z nekvalitních surovin. Do rosolu se dávaly slupky z jablek.[105] Úřady ale věděly i co s odpadky, které se dál nemohly upotřebovat. Podle doporučení se měly usušit nebo dát do vody a poté předkládat zvířectvu jako náhradní krmivo. Sbírání takto upravených odpadků měly mít pak na starost školní děti s vybraným učitelem. Ty je měly poté dát do skladiště, kde si pak krmivo mohli zakoupit rolníci a chovatelé. Odpadky se krmili prasata, slepice, husy, kachny, králíci, kozy.[106]

3.1.6. Ceny

Již druhý rok války byly vyhlášeny tzv. maximální ceny, které měly zabránit obchodníkům, aby svoje zboží nepřeceňovali a zákazníci naopak nepřepláceli. Jejich vyhlášení neprobíhalo vždy hladce. Maximální ceny, stanovené vládou, prodejci nedodržovali, protože cena byla příliš nízká a lehko mohli získat od zoufalých lidí

---

[101] Tamtéž, s. 8, Kterak se má obyvatelstvo živit za války.
[102] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918.* s. 261.
[103] GAJOVÁ, M. Venda. *Z mého zápisníku* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války IV.: svědectví účastníků.* 210-219, s. 211.
[104] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV, s. 1, Omezení osvětlování.
[105] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XI, s. 66, Kterak upotřebiti zbytků a odpadků jídel. v domácnosti.
[106] Sbírka dokumentů Josefa Smutného, sk. XI, s. 21, Návod k sušení kuchyňských odpadků pro krmení drobného zvířectva.

několikanásobek. Často se stávalo, že když žena položila na stůl částku stanovenou úřady, obchodník to odmítl prodat s prohlášením, že za takovou cenu to raději neprodá vůbec. Takovéto chování bylo sice nelegální, ale nebylo v silách policie tomu zabránit. Aby se navodila atmosféra legality, tak se z ruky do ruky dala oficiální peněžní částka a na stůl se poté dalo ještě něco navrch „pro děti“.[107]

Se stanovením maximálních cen měli problémy i v Hradci Králové. Na sobotním trhu se tímto nařízením trhovkyně nemohly smířit. Krom hlasitých protestů si nakonec poradily i jinak. Buď demonstrativně z trhu odešly, nebo si stanovily zvláštní příplatek za "donesení".[108] Ve dnech konání trhů bylo ve městě "veselo" velmi často. Na denním pořádku bylo handrkování a neustálé přeplácení, které znemožňovalo, aby si potraviny koupili i nemajetní lidé.[109] Některé z majetnějších žen si ráno i přivstaly a šly čekat na trhovkyně před branami města nebo v průjezdech domů. Některé zašly až tak daleko, že máslo a ostatní zboží kupovaly i v kostele.[110] Úředníci si uvědomovali, že tato situace je neslýchaná a je nutno zakročit. Proto bylo vydáno roku 1916 nařízení, že takovéto chování nebude tolerováno. Obchodník, který bude mít nadsazené ceny nebo bude prodávat mimo stanovené hodiny, bude potrestán až půl rokem vězení. Hrozba se týkala i druhé strany. Pokud se paní nebo slečna rozhodla přeplácet zboží, které bylo nutné k přežití, mohla se dostat do vězení na měsíc, nebo až na jeden rok.[111]

Od února 1917 byly také stanoveny ceny palivového dříví pro domácnosti, které mohlo sloužit jako náhražka uhlí. Ale ani toho nebylo mnoho. Rodina měla právo na tři metry čtverečné dřeva na tři měsíce. Dražba na roští a dříví byla zakázána.[112] Není proto divu, že řada žen i s dětmi prováděla drobné krádeže, aby si trochu paliva opatřila. Jsou zaznamenány i případy, kdy matka vylezla na vlak s uhlím jedoucí do Vídně, za jízdy do příkopu házela uhlí a děti je poté sbíraly. Ovšem, při takové činnosti hrozilo nebezpečí úrazu nebo i smrti.[113] Omezení se brzy začala zavádět i na osvětlení. Rodiny byly opakovaně vyzívány, aby omezily svoji spotřebu elektřiny. I v hostincích a podobných zařízeních nyní zavládlo přítmí.[114] Málo bylo i petroleje. V domácnostech se proto začínaly používat speciální malé lampičky s malou spotřebou. Těmto svítidlům se říkalo podle jejich vzhledu „Muchomůrky“.[115]

---

[107] GAJOVÁ, M. Venda. *Z mého zápisníku* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války IV.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929. 210-219, s. 211.
[108] PKHK. 1915, s. 75.
[109] PKHK. 1916, s. 101.
[110] PKHK. 1915, s. 86.
[111] PKHK. 1916, s. 101-102.
[112] PKHK. 1917, s. 20-21.
[113] GAJOVÁ, M. Venda. *Z mého zápisníku* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války IV.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, 210-219, s. 215.
[114] Sbírka Josefa Smutného. sk. XXIV, s. 3, Omezení osvětlení.
[115] Tamtéž, s. 212.

3.1.7. Finanční situace rodiny

Jak již zde padlo, krom nedostatku zde byl ještě problém v cenách. Mzdy se v průběhu války západním obyvatelům monarchie velmi snížily. Pro většinu obyvatel se stalo některé zboží, na které dříve byli zvyklí, naprosto nedostupným. Drahotu se snažily úřady regulovat různými přídavky, jako byly drahotní příplatky, příplatky na ošacení, na bydlení, na děti atd. Manželky mužů, jež povolali na vojnu, dostávaly i vyživovací příspěvek, ale ani to nestačilo. Životní úroveň obyvatelstva drasticky klesla.[116] Je nutno dodat, že tento příspěvek nebyl nijak vysoký, a téměř by se dalo říci, že až směšný. Úřady ho vyměřily na 1 - 2 K na osobu v rodině. Z toho trojčlenná rodina mohla jen stěží vyžít při tehdejších přehnaných cenách.[117]

Tuto výsadu mohla ale žena i ztratit. Krom návratu živitele rodiny z fronty se peníze přestávaly vydávat i když manžel dotyčné zběhl, byl odsouzen do vězení, nebo po půl roce, když muž zemřel nebo byl nezvěstný.[118] Vdovy a sirotkové po padlých nebo pohřešovaných vojácích měli nárok dle zákona na určitou peněžní částku, která by jim pomáhala přežít. Svůj požadavek museli pak přednést okresnímu hejtmanství, které se pak o tuto záležitost mělo postarat.[119] Propagovalo se i životní pojištění. Apelovalo se na zdravý rozum, že když rodina přijde o svého živitele, není v moci státu se o ni postarat ve všech ohledech. Tento podnik podporoval i Vdovský a sirotčí pomocný fond. Válečné pojištění trvalo rok. Peníze byly vypláceny vždy, když voják zemřel jakýmkoli způsobem krom sebevraždy, nebo byl pohřešován.[120]

3.1.8. Sběr

Na oplátku tohoto „přivýdělku“ v podobě různých drahotních přídavků musely ženy sbírat prakticky cokoli, co se mohlo v době nouze použít na různé náhražky. Kaštany, žaludy a bukvice byly skupovány jako náhražkové krmivo. Dokonce bylo vydáno nařízení, že majitelé těchto stromů je musejí bezpodmínečně sklidit.[121] Manželky vojáků se také na oplátku pro ten chudý peníz musely účastnit hospodářských prací, pokud tak neudělaly, hrozilo jim potrestání.[122] Sbíralo se i po lese ostružinové listí na čaj, kopřivy používané na výrobu látek,

---

[116] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 244-245.
[117] PROCHÁZKA, V. Alois. *Obrázky z pohnuté doby* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války III.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, 358-364, s. 359.
[118] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. X, s. 14, Příspěvky vyživovací pro příslušníky mobilizovaných.
[119] PKHK. 1915, s. 13.
[120] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. X, s, 42, Válečné pojištění.
[121] Tamtéž, s. 107, Obchod koňskými kaštany, žaludy a bukvicemi.
[122] Tamtéž, sk. XIX, s. 146, Ženy záložníků na polní práce.

duběnky a dubové listí na třísloviny pro kožedělný a obuvnický průmysl.[123] Přivýdělek poskytoval i sběr kopřiv, ze kterých se vyhotovovaly nitě a posléze stany, pytle nebo oblečení pro vojáky. Pro tento účel byla nejvhodnější lodyha rostliny, která se usušila. Za každých 100 kg natrhaných kopřiv dostala rodina po 6 K.[124]

3.1.9. Když aprovizace selhala

Za takovéto situace velmi vzkvétalo překupnictví a černý trh. Z některých kaváren se stala centra takovýchto aktivit. Každopádně na těchto burzách bylo všechno zboží předražené i na tehdejší poměry. Úřady se snažily s nelegálním obchodem co nejvíce bojovat. Mimo jiné i proto, že agenti shánějící potraviny často vykupovali zemědělské produkty v jiných okresech. Hradec Králové jako venkovské město položené v úrodné krajině Labe a Orlice měl tu smůlu, že se na jeho území agenti vyskytovali až příliš často. Ti zboží velmi přepláceli. Takto zaměstnaným samozřejmě hrozil trest, když se neprokázali průkazem, který by jim tuto činnost umožňoval. Potrestáni byli zpravidla vězením na osm dní, zakoupené zboží bylo levně na trhu prodáno na dobročinné účely. Do vězení na čtrnáct dní byli odvedeni i zemědělci, kteří jim své produkty poskytli.[125] Tresty se mohou zdát tvrdé, ale není pochyb, že právě tito agenti ceny zboží ještě zvyšovali. Proti překupníkům se bojovalo i jinak. Aby ženy nenakupovaly pro domácnost od těchto "zločinců", byly vydávány těm "správným" prodavačům speciální pásky.[126]

Další problémy mezi zákazníky a obchodníky způsobily papírové peníze. Obchodníci je nechtěli přijímat a sami u sebe shromažďovali drobné kovové mince. To mělo za následek jejich nedostatek. Opět zakročil úřad příslušným nařízením.[127] Kovové mince postupně lidé nahrazovali půlkou nebo čtvrtkou z papírové koruny, ale obchodníci ani takto uměle vyrobené drobné nechtěli brát[128]. V roce 1916, bylo zboží drahé a peněz málo, a tak se začínal objevovat směnný obchod.[129] Bylo téměř na denním pořádku vyměňovat se zemědělcem na vesnici v naturáliích. Velmi oblíbenými komoditami byl pak petrolej, tabák, cukr nebo uhlí.[130] V novinách si lidé mohli přečíst i inzeráty ve smyslu „Zhotovím oblek za dodávku mléka“.[131]

---

[123] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*, s. 264.
[124] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XIX, s. 149, Provolání c. a k. ministerstva války ku sbírání kopřivových lodyh a listí.
[125] PKHK. 1915, s. 52.
[126] Tamtéž, s. 83.
[127] PKHK. 1914, s. 71.
[128] PKHK. 1916, s. 154.
[129] Tamtéž, s. 82.
[130] PKHK. 1917, s. 92.
[131] GAJOVÁ, V. Venda. *Z mého zápisníku* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války VI.: svědectví účastníků* . 210-219, s. 217.

Další alternativou, jak získat drahocenné jídlo, bylo si je vypěstovat. O Hradci Králové je známo, že je městem zeleně, jinak tomu nebylo ani tehdy. Ostrůvky přírody mezi domy byly nyní využívány jako provizorní políčka, kde se měšťané snažili vypěstovat zeleninu. V Praze pro toto počínání vznikl dokonce zvláštní výbor, který poskytoval městského zahradníka, aby lidem poradil, co je na jejich "kousku" půdy vhodné pěstovat.[132]

K tomuto opatření nakonec dospělo i východočeské město Hradec Králové. Za hradebním trojúhelníkem u městských lázní se nyní pod taktovkou městského zahradníka J. K. Valeše[133] pěstovala zelenina. Vysadily se karfioly, salát, kedlubny, kapusty, okurky, rajská jablka atd. Druhý pozemek, nacházející se v blízkosti muzea, byl vyhrazen pro ranou zeleninu, jako byly rané zelí, letní kapusta, mrkev, petržel, fazole. Město mělo i třetí pole ležící za jatky. Zde rostla například letní a podzimní kapusta.[134]

3.1.10. Cesta na venkov

Krom černého trhu se nabízela ještě jedna alternativa, jak sehnat něco k snědku - výjezd na venkov. Některé ženy byly tak zoufalé, že za pytel brambor vyměnily i to, co měly na sobě, včetně svých dlouhých vlasů.[135] Na venkov se za těmito obchody vláčelo kdejaké rodinné dědictví, staré kočárky, šperky, které se dědily z generace na generaci, různé umělecké předměty atd. Všeho se matky byly ochotny vzdát pro trochu jídla pro své děti. Roku 1917 se dokonce zakázaly výjezdy do vesnic, kde ženy chtěly nakoupit máslo a tvaroh. Důvodem tohoto opatření byla spekulace, že tyto nákupy od rolníků a sedláků zvyšují ceny zboží ve městě. Ženám, které se přece jen rozhodly riskovat, hrozilo buď 200 K pokuty, nebo čtrnáctidenní vězení.[136] Na podzim téhož roku se pořádaly i hromadné výjezdy do okolních vesnic pro brambory, kde ženy a jejich vyhublé děti pomáhaly sedlákovi se sklizní. Avšak takto nejezdily do okolí města jen ženy z Hradce. V Plotištích je i zaznamenána takováto návštěva pražských měšťanů.[137]

Volný obchod se zemědělskými produkty byl samozřejmě zakázán, ale hlad byl větší než strach z vězení. Na nádraží fungovaly kontroly, které měly každé zavazadlo prohledat a případné jídlo zabavit. Lidé ale velmi často prohlídkám unikali tím, že nastoupili o stanici dále, kde se prověření již nekonalo.[138] Ale ani to, že matky přivezly takto složitě nabyté jídlo domů, neznamenalo, že také v rodině zůstalo. Během války několikrát proběhlo prohledávání

---

[132] PMKH. 1915, s. 56; Sbírka dokumentů Josefa Smutného, sk. XXIV., s. 144, Úřední list 1. Října 1917.
[133] J. K. Valeš: biografické údaje nenalezeny, zahradník.
[134] PKHK. 1917, s. 49.
[135] URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. s. 583.
[136] PKHK. 1916, s. 112.
[137] PKHK. 1917, s. 80.
[138] Tamtéž.

bytů a soupis, kdo má kolik zásob. Roku 1915 to byl například v Hradci Králové seznam veškerých mlýnských výrobků. Pokud nějakou mouku rodina zatajila, hrozil jí trest.[139] Hlavním dopravním prostředkem se stával vlak. Vagóny byly ale velmi často přeplněny, netopilo se v nich a ani nesvítilo, což byl ostatně běžný jev v těchto letech.[140]

3.1.11. Válečná migrace a uprchlíci

Válka také způsobila vlnu migrace. Řada vojáků nevesele putovala na frontu. Naopak z bojiště do rakouského zázemí byla převážena i spousta uprchlíků a zajatců. V Královehradeckém kraji se občané mohli setkat převážně s obyvateli polské Haliče.[141] Uprchlíci byli velmi často ve velmi bídném stavu. Proto se na nádražích často scházely ženy, které dobrovolně přicházely k vagonům a vždy darovaly zuboženým lidem kousek chleba a džbán pitné vody. Tato dobročinnost byla samozřejmě oficiálně zakázána. Velmi často se proto do této akce zapojovaly ošetřovatelky, které měly zkontrolovat zdravotní stav přijíždějících, a při takovéto zdravotní kontrole uprchlíkům i něco podstrčily k dobru. Stejné to bylo i u ruských zajatců. Dalo by se ale říci, že uprchlíci na tom byli o něco hůře. Ve své domovině přišli prakticky o vše a do nové země přijeli jen s malým uzlíčkem svého majetku. Někteří tento psychický nápor nevydrželi a spáchali sebevraždu.[142] Každopádně se vyvíjela snaha o to, aby se uprchlíci znovu zapojili do běžného života. Děti měly chodit do školy a jejich rodiče do práce. Ubytováni byli zpravidla v domech města. Například roku 1916 se mnohým z nich stal dočasným domovem městský pivovar.[143]

3.1.12. Hygienická situace ve městě a zdravotní stav obyvatelstva

Kvůli podvýživě se celkový zdravotní stav obyvatel monarchie velmi zhoršil. I děti byly náchylnější k různým neduhům.[144] Situaci očividně ani neprospělo, že v Hradci Králové bylo ubytováno množství zraněného vojska, nemluvě o uprchlících. Za takovéto situace si lidé stále více museli dávat pozor na nebezpečí nakažlivých chorob. Úřady samozřejmě vydaly

---

[139] PKHK. 1915, s. 29.
[140] KONOPÁSKOVÁ, Zdeňka. *Železnice za války* III. IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války I.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, s. 179-183.
[141] Např. PKHK. 1916, s. 57.
[142] KONOPÁSKOVÁ, Zdeňka. *Železnice za války III*. IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války I.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, s. 179-183.; TUHANSKÁ, Jiřina. Haličtí uprchlíci. IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války II.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, 88-92, s. 88, 89.
[143] KOŠŤÁLOVÁ, Iva. *Počátek první světové války v Hradci Králové* IN: *Královéhradecko: historický sborník pro poučenou veřejnost*. s. 36-37.
[144] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi české země a válka*. s. 262.

řadu nařízení a brožur, které měly obyčejné obyvatelstvo poučit o tomto problému. Například proti choleře oficiální preventivní opatření radila: vyhýbat se domům, kde se vyskytoval nakažený, vše před konzumací důkladně uvařit, ovoce vždy oloupat a mléko taktéž převařovat. Kdyby se objevily u jedince příznaky, byla doporučena okamžitá návštěva lékaře. Lidé by neměli ani zapomínat na pravidelnou desinfekci šatů a toalety. Poslední bod, který jsem ještě nezmínila, bylo žít pravidelný a střídmý život. Střídmý život v průběhu válečných let jistě nebyl žádný problém, ostatní doporučení ale v postupujících válečných letech musely být k smíchu.[145] Ovšem vydávala se i užitečnější nařízení, zejména o hygieně a desinfekcích. Zde se pak například psalo, že majitelé kurníků by je každý večer měli čistit, toaleta se měla desinfikovat každý den, žumpy poté jednou týdně. Lidé by neměli hromadit odpadky[146] nebo ohmatávat pečivo v obchodech.[147]

V Hradci Králové se za celou dobu války žádná nemoc nerozmohla v epidemii, i když se každý rok objevovaly případy spály, záškrtu, dyfterie nebo tyfu[148]. Hlavními přenašeči těchto zákeřných chorob byli převážně uprchlíci. Ke konci války se šířila krajinou i střevní úplavice. Její výskyt se zvýšil díky konzumaci nevyhovujících potravin. Zejména se lidé mohli nakazit při požívání zkažené zeleniny a ovoce.[149]

3.1.13. Atmosféra ve městě

Válka ohrozila i dobré sousedské vztahy. Mezi místními panovala velká nedůvěra. Všudypřítomného udavačství se lidé báli.[150] S tím souvisí i pověst Čechů, že jsou málo vlastenečtí k rakouskému císařství a že neprojevují dostatečné válečné nadšení. Na obranu „našeho“ národa je ale nutno dodat, že při těžkých podmínkách, které v zázemí všeobecně panovaly, není těžké uvěřit, že malý entuziasmus nesouvisel, tolik s nedostatečnou loajalitou k monarchii, ale spíše s okolnostmi.[151]

Každý si v tuto dobu musel dávat pozor na to, co říká. Velmi často obžalovaní byli zavřeni pro rusofilské výroky. Ovšem člověk se mohl stát rusofilem jen díky tomu, že měl ve východní zemi žijícího příbuzného. Po zatčení za údajnou zradu většinou nastával psychologický nátlak. Až po několika dnech se lidé dozvěděli, proč je vlastně zatkli a zdali mají možnost se hájit. Za velezrádnou činnost se považovala i nepřítomnost na katolických bohoslužbách. Úřady ani nebraly na vědomí, že je nepřítomný jiného náboženství, nebo že se

[145] PKHK. 1914, s. 99-100.
[146] toto nařízení je vlastně v rozporu s nařízením o Využití odpadu v domácnosti.
[147] Sbírka Josefa Smutného, sk. XI, s. 34, Opatření zdravotní pro případ vypuknutí nakažlivých nemocí.
[148] PKHK. 1914, s. 119. nebo PMHK. 1915, s. 88.
[149] PKHK. 1917, s. 109.
[150] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*, s. 261.
[151] PKHK. 1915, s. 94.

mše daná osoba účastnila, ale jen jako dozor, což byl případ zejména učitelů, a nemohli sedět na vyhrazených místech pro městskou radu, pokud jí byli členy.[152]

Na úřadech se také začaly množit anonymní dopisy. Zajímavé je, že v kronice města Hradce Králové je tento postup vnímán spíše negativně. Objevuje se zde názor, že tato anonymní udání zbytečně obtěžují a že takováto nařčení jsou v drtivé většině jen pomluvy. Autory takovýchto dopisů nebylo snadné určit, ale když se to podařilo, hrozilo jim až osmidenní vězení. Pisatelé byli ale velmi často vynalézaví. Jeden z nich nechal například udavačský dopis napsat své čtrnáctileté dceři a pak se pokoušel strážníky umluvit tím, že inkriminující list u něj zanechala neznámá žena.[153]

Vedly se i seznamy „nespolehlivých“ osob, jejichž věrnost monarchii byla pošpiněna. Tito lidé pak byli posíláni na frontu a kontrolovala se jim pošta. Tak se běžně porušovalo listovní tajemství, na kterém dříve listonoši tak lpěli. Každodenní záležitostí se staly začerněné věty v dopisech od nejbližších a nedej bože, aby se pisatel jen zmínil, že oficiálním zprávám z bojiště nevěří. V tom okamžiku mohl civilista čekat návštěvu četníků a prohlídku domu. Osobní listy ale nebyly hlavním působištěm cenzury. Tento úřad zajímal převážně denní tisk. Noviny vycházely s bílými místy, kde se před vydáním nacházely nepohodlné články. Cenzura se objevovala i v ženských časopisech. Což může být překvapující, jelikož zde by asi nikdo nečekal žádnou cílevědomou protimonarchistickou činnost.[154] Dle mého názoru to spíše na čtenářky mohlo působit podvratným a negativním dojmem.

Na klidu občanům nepřidal ani výše zmíněný nedostatek potravin. První nepokoje, které kvůli němu vznikly, se datují již do roku 1915. Ovšem pravý odpor a iniciativa lidí začal až mezi léty 1917 - 1918.[155] Roku 1917 lidé skutečně již trpěli hlady. Zoufale se čekalo na podzimní úrodu, ale ani ta nepomohla od nedostatku. Sucho způsobilo to, že byla minimální. V těchto chvílích se objevuje iniciativa samotných občanů s touto situací něco dělat ve větším měřítku. Královehradečtí sepsali "provolání", kde se dožadují dohody s venkovem. Tato úmluva měla zajistit městu všechny přebytky, které rolníci ve vsích nebudou potřebovat. Svoji podporu stvrdil i starosta města František Ulrich. Dne 5. července také proběhla demonstrace dělníků z továren ve městě a z okolí, kteří si na okresním hejtmanství stěžovali právě na špatné zásobování a nedostatek potravin. K pochodu městem se postupně přidávali i lidé všech společenských tříd. I přesto, že policejní složky měly pohotovost a k případné obraně se zavolalo i dělostřelectvo, demonstrace proběhla přes všechno očekávání, v klidu a po

[152]FINGOVÁ, Máňa. *Radnické vánoce* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války I.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, s. 247-248.
[153]PKHK. 1916, s. 172.
[154] *Ženský obzor: revue českých žen*. Praha: Anna Ziegloserová, 1917. 1x měsíčně roč. XV.
[155] URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918,* s. 584.

prohlášení úředníků, kteří slíbili zlepšení poměrů, se demonstrující pokojně rozešli.[156] Další takováto demonstrace se konala na konci srpna a tentokrát byla pod taktovkou ženské části obyvatelstva. Ty sepsaly své memorandum, kde žádaly zlepšení situace aprovizační. Vstříc jim vyšel místodržitelský rada, který ženám dal za pravdu a žádal je, aby ještě pár měsíců vydržely v těchto špatných podmínkách a pak se zásobování jistě lepší. Těžko říci, jestli pan rada skutečně této iluzi věřil, nebo chtěl jen zoufalé ženy uchlácholit, aby šly domů.[157]

3.1.14. Rodina

Rodina byla po generace hlavním, a také často jediným prostorem, pro realizaci ženy. Tato funkce byla pro ni "přirozenou" jako pro rodičku a pečovatelku dětí. Tak tomu bylo odjakživa.[158] V devatenáctém století se ale začala podoba rodiny pozvolna měnit. Počet porozených dětí se zmenšil, což byl následek snížení dětské úmrtnosti. Tím se změnila i citová role rodiny, děti a rodiče si nyní byli bližší.[159] Co se týče soužití manželského, od roku 1870 bylo možné uzavřít civilní sňatek. Pravdou ale zůstává, že církevní svazky byly stále nejčastější.[160] I výběr partnera byl tehdy poněkud volnější. Důležitou podmínkou pro svatbu se nyní stávala láska.[161] Odchod mužů na frontu ovlivnil i počet uzavřených sňatků a také množství narozených dětí. Na počátku války mladí lidé chtěli počkat, až konflikt skončí. I na tomto příkladu lze pozorovat, že se všeobecně věřilo, že tato událost nebude trvat dlouho.[162] Církev vydala vstřícný krok a dovolovala sňatky s prominutím ohlášek, což sňatek mladému páru velmi zrychlil.[163]

Během válečných let žena musela obstát jako jediný rodič pro své děti, ale často i jako jediný živitel své rodiny. Jakkoliv muž čelil bezprostřednímu nebezpečí na frontě, žena musela snášet strach nejen o něj, ale i o zabezpečení vlastní existence a budoucnosti dětí. Chyběl jí blízký člověk, který by ji podporoval, ať to byl otec, bratr či manžel.[164] Nemluvě o obavě z dopisu se špatnými zprávami, který dostaly mnohé.[165] Těžký úděl matky se vysoké úřady snažily i ocenit. Tak vznikla poněkud kontroverzní "*Cena za mateřství*". Cílem tohoto ocenění, vymyšleného roku 1917, zřejmě bylo pozvednout ducha matky, zdeptané dlouhotrvající válkou, ovšem ne všude cenu přijaly kladně. Právě ženy z českých krajin příliš

---

[156] PKHK. 1917, s. 65-67.
[157] Tamtéž, s. 96.
[158] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 42.
[159] GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej*. s. 171.
[160] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. Století.* s. 109.
[161] Tamtéž, s. 115.
[162] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 268-269.
[163] PKHK. 1914, s. 75.
[164] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. Století.* s. 349.
[165] Tamtéž, s. 353.

neoslovila, dalo by se říci, že přímo urazila. Češky svůj názor obhajovaly tím, že mateřství je povinností ženy od přírody a matka se stará o své dítě proto, že je miluje. Argumentovaly také, že peníze vynaložené na přípravy soutěže by se daly využít mnohem užitečněji, jako například pro bezplatnou ošetřovatelskou péči nebo příspěvek na odívání a vzdělání dítěte.[166]

Válečné poměry se podepsaly i na nejpřirozenější funkci ženy, a to rození dětí. Podvyživené matky rodily slabé děti, což mělo za následek zvýšení kojenecké úmrtnosti. Sama matka velmi často nedodržovala šestinedělí a hned po porodu se snažila nastoupit do práce, aby zajistila obživu svým dalším dětem.[167] Častou příčinou úmrtnosti novorozenců byla špatná výživa. Často se šířila mezi ženami zvěst, že kojení je pro matku škodlivé a že místo mateřského mléka stačí dítě krmit kravským mlékem. To byla velmi tragická chyba, pro kojence je kravské mléko nestravitelné. V Hradci Králové vznikla organizace, Městská ochrana kojenců v Hradci Králové, která měla za úkol matky poučit o významu přirozené stravy pro dítě. Tento spolek také zajišťoval pravidelné týdenní lékařské prohlídky u dětí, které nebylo možné jinak živit.[168]

Samotný porod také velmi často prováděli lidé, kteří neměli patřičné vzdělání a nedodržovali základní hygienické postupy. Nemluvě o tom, že vše probíhalo ve tmě a zimě, jelikož uhlí si pomalu nemohly dovolit ani střední vrstvy. Jedinou schůdnou alternativou pro chudé nastávající matky byly nalezince a porodnice, ale i u těch neustále hrozilo, že je úřady zavřou.[169]

3.1.15. Děti

Pevná ruka otce chyběla dětem, občas se objevoval i názor, že matky jsou příliš laskavé, než aby vychovávaly potomka samy.[170] Již roku 1914 se Královehradecká kronika zmiňuje o partách dětí, které žebrají u kolemjdoucích. Pohled na tyto ratolesti se v průběhu války mění. Ze začátku je znát rozhořčení dobrých měšťanů a přesvědčení, že si za získané peníze kupují sladkosti.[171] K jejímu konci, bylo lidem dětí spíše líto. Pohled na podvyživené dítě potulující se na náměstí, kde se koná trh a zoufale čeká, až něco spadne, aby se po tom mohlo hladově vrhnout a utišit tak kručení žaludku, by opravdu zasáhlo srdce každého.[172] Objevovaly se i

---

[166] *Ženská hlídka* IN: *Ženský obzor: revue českých žen*. Praha: Anna Ziegloserová, roč. XV., 1917, č. 2, s. 60-61, s. 60.

[167] *Ženská hlídka* IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č.7, 255-256, s. 255; Ženská hlídka IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č. 10, s. 309-310.

[168] BATĚK, Leopold. *Ochrana kojenců, důležitý hygienický a sociální úkol měst*. s. 9-49.

[169] *Ženská hlídka* IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č.7, 255-256, s. 255; Ženská hlídka IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č. 10, s. 309-310.

[170] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 267.

[171] PKHK. 1914, s. 103.

[172] PKHK. 1917, s. 108.

spekulace, že matky svá dítka do žebroty nutí.[173]

Mládež se postupem času stávala nezvladatelnou. Zoufalá situace žádala zoufalá řešení. Tak docházelo k takovým absurditám, jako že rodiče uličníků byli pozváni na úřad, kde před zraky odpovědných úředníků museli svému dítěti dát hezkých pár na zadek.[174] Otázka toulajících se dětí se dostala i do periodik. Například v *Ženském obzoru* se objevuje návrh profesora Kellera[175], který nabízel řešení v podobě tzv. rodinných útulků. Tato instituce se měla postarat o děti, když jejich matka je v práci. Děti se tam měly zabavit třeba chozením na výstavy, výlety nebo do přírody. V každém případě se mladým tulákům neměly dávat peníze, jelikož je neutratí za nic užitečného. Pokud člověk měl dobré srdce a přece jen chtěl dítkům něco dát, tak jim měl dáti cokoli, co mohly sníst.[176]

Naopak krokem vpřed bylo rozpoutání diskuze o nemanželských dětech. Vlivem tísnivé situace jich z pochopitelných důvodů bylo čím dál více. Poukazovalo se hlavně na to, že v ostatních zemích Rakouské říše jsou zajištěna takto narozeným dětem alespoň hmotná práva. V českých zemích ale sirotci a nemanželské děti nemohly dostávat ani vyživovací příspěvek a to i v případě, že otec dítěte je na vojně a nemůže si tudíž nyní matku vzít. Byla proto sepsána oficiální žádost, aby se tento problém vyřešil a umožnil dívce alespoň pobírat vyživovací příspěvek a popřípadě převzít jmění po otci svého dítěte.[177] Nakonec aktivisté dosáhli svého cíle. Dle císařského nařízení ze dne 18. května 1917 děti po padlých vojácích, kteří měli jasný záměr si dívku vzít, měly být prohlášeny ratolesti za manželské. Dívka pak mohla užívat příjmení mladíkovo a říkat si paní.[178]

3.2. Možnosti rozptýlení za války

To, že ženy neměly v průběhu války mnoho volného času, je očividné. Práce, stání ve frontách před aprovizačními prodejnami, výchova dítěte, to vše byly její každodenní starosti, několikrát v této práci zmíněné. Ale i přesto musely někdy "vypnout" a zapomenout na své problémy, ať už byly jakékoliv. Během války se pořádaly převážně dobročinné akce, ale i tam mohly nalézt matky a dcery cenné rozptýlení. Proto i přes pochmurnou atmosféru byly velmi populární návštěvy divadelních představení, kaváren a zahradních restaurací a kabaretních představení. Alespoň do té doby, než jejich činnost byla definitivně zakázána.[179]

---

[173] PKHK. 1916, s. 59.
[174] Tamtéž, 114.
[175] Kellner: biografické údaje nenalezeny
[176] *Rozhledy* IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č.8, 255-56, s. 255.
[177] *Žena za války* IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č.4, 125-128.
[178] *Ženská hlídka* IN: *Ženský obzor: Revue českých žen*. roč. XV., 1917, č.5, 157-158, s. 157.
[179] ŠEDIVÝ, *Češi, české země a válka*. s. 269.

3.2.1. Zábavní podniky

Zábavy, jako taneční večery, byly všeobecně zakázány, pokud se tedy událost nekonala pro dobročinné účely. Lidé se ale chtěli bavit. Na okamžik zapomenout na hrůzy všedního dne. A tak se objevovaly i nelegální zábavy. Ty se skrývaly pod rouškou předstírané charitativní přednášky nebo představení. Ovšem pořadatelům, když se na ně přišlo, hrozilo přísné potrestání. A nejen jim, i podnik, kde se zábava konala, mohl být postižen například uzavřením.[180]

Neměli to lehké ani ti, kteří holdovali návštěvám putyk, kaváren a restaurací. I když se tato kratochvíle týkala především mužské části měšťanů, přece jen zde situaci zmíním. Krom omezení samotného provozu se zákazy brzy začaly týkat i samotné konzumace. Od podzimu roku 1916 se pivo mohlo čepovat ve všední dny pouze mezi sedmou a desátou hodinou večerní. O svátcích a nedělích situace byla o něco lepší, to si štamgasti mohli dát svůj oblíbený nápoj od čtvrté odpoledne do desáté večerní.[181] Na dodržování těchto nařízení dohlížely speciálně zorganizované patroly. Týkalo se to především nařízení o tzv. policejní hodině. Od určité doby večerní nesměly být otevřeny hostince a podobná zařízení.[182]

V únoru roku 1917 byly zakázány jakékoliv koncerty, divadelní představení, zábavy, biografické promítání. Důvodem těchto omezení byl nedostatek uhlí a petroleje.[183] Z mnoha podniků založených původně pro zábavu, jako byly kavárny a restaurace, se stala pro měšťany útočiště, kde se mohli ohřát, odtud také pochází jejich přezdívání "Ohřívárny".[184]

3.2.2. Dobročinné akce

Ve městech se v letech 1914 - 1918 pořádaly nejčastěji různé dobročinné akce. Pro tento účel byl otevřen několikrát biograf. Improvizované kino bylo umístěno v hotelu Grand.[185] O charitativní představení se staralo i divadlo. Velmi aktivním v tomto ohledu byl sbor divadelních ochotníků v Hradci Králové "Klicpera", který uspořádal velké množství představení.[186] K těmto ochotníkům patřily i ženy.[187] Velmi oblíbená byla Fidlovačka, která se začala hrát v předposledním roce války.[188] V Městském divadle se ale pořádaly i koncerty. Například hned na začátku roku 1916 sem zavítaly moravské učitelky a uspořádaly koncert,

---

[180] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV., s. 16a.
[181] PKHK. 1916, s. 146.
[182] PKHK. 1914, s. 71.
[183] PKHK. 1917, s. 20.
[184] TILLNEROVÁ, R. *Také móda*. IN: *Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. roč. XLV., 1917, č. 3, s. 1.
[185] PKHK. 1914, s. 109,114.
[186] PKHK. 1915, s. 17.
[187] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXI., s. 125, Jednota divadel. ochotníků Klicpera“ v Hradci Král.
[188] PKHK. 1917, s. 87.

jehož výtěžek šel ve prospěch dámského spolku Červeného kříže.[189] Do těchto dobročinných koncertů se často zapojovaly i mladé dívky a děti všeobecně. Krom různých odznaků Červeného kříže se prodávala i tombola.[190] Dalším z oblíbených dobročinných podniků byly různé přednášky. Ty se v Hradci Králové konaly převážně v sále Průmyslového muzea. Přednášky leckdy vedly i ženy. Ty se zaměřily zejména na umělecké předměty. [191]

3.2.3. Ostatní aktivity

Pro milovnice a milovníky literatury byla v Hradci Králové otevřená čítárna. Ta ve válečných letech měla celkově dobrou návštěvnost. Čítárna se nacházela v Průmyslovém muzeu a otevřena byla vždy v úterý a pátek od půl šesté do půl osmé večerní.[192] Knihovnu navštěvovali převážně studenti, poté lidé, kteří pracovali v některém ze školních oborů. Zavítali sem ale i ženy a muži z nejrůznějších povolání.[193] Roku 1916 se zřídila ve městě Lidová knihovna. Poplatek za půjčení knihy činil 4 ha. Výdělek instituce sloužil k zaopatření knih. Knihovna sídlila nedaleko Sokola na Kavčím plácku. Její fungování měl na starosti redaktor M. Pavlík-Leonicz.[194]

V zimě se vytvořilo pro sportovní nadšence ve městě kluziště, nacházející se na louce za muzeem.[195] To vzešlo z iniciativy místních členů Sokola.[196] Výtěžek šel na dobročinné účely, ale pohyb mohl být skvělou relaxací, tento faktor hraje důležitou roli i dnes. Do spolku Sokola docházelo v roce 1915 celkově 69 členek.[197] Sokol pořádal i tzv. "Tělocvičné večery" v Klicperově divadle. Výtěžek šel opět na dobročinnost.[198]

Do východočeského města také přijel dvakrát cirkus. Poprvé se tak stalo dne 26. června 1915. Tento podnik ocenily nejspíše hlavně děti, které se mohly tak podívat na bezpočet exotických zvířat jako byli sloni, lvi, tygři, zebry, lední medvědi, hroši, nosorožci a žirafy. Zajímavé je, že i když světští museli sami velmi strádat, přesto přispěli na válečnou dobročinnost.[199] Podruhé do města zavítal cirkus Kludský, dne 12 července roku 1917.[200]

V těžkých dobách se vždy hledá jistota a lepší budoucnost. Na této lidské touze si někteří přivydělávali. Jarmarky začaly ve větší míře navštěvovat věštkyně a vykladačky karet. Jejich služby vyhledávali především ženy z nižších vrstev, nemocní a mladí lidé. Úřadům se

---

[189] PKHK. 1916, s. 3.
[190] Tamtéž, s. 145.
[191] PKHK. 1915. s. 106, 134.
[192] Tamtéž, s. 121.
[193] PKHK. 1916, s. 58.
[194] Tamtéž, s. 161, 165.
[195] RIBNÍKÁROVÁ, Jara. *Dítě z Hradce*. Hradec Králové: Kruh, 1988, s. 153.
[196] PKHK. 1915, s. 21.
[197] Tamtéž, s. 30.
[198] PKHK. 1916, s. 16.
[199] PKHK. 1915, s. 65.
[200] PKHK. 1917, s. 78.

takové aktivity vůbec nelíbily, a proto vyzívaly občany, aby tyto ženy udali a policie je mohla zatknout.[201]

[201] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV, s. 55, Úřední listy 1. května 1917.

4. Charitativní činnost

4.1. Červený kříž

Nejvýznamnější dobročinnou organizací působící na území monarchie byl bezpochyby Červený kříž. Tento spolek byl založen již roku 1864 v Ženevě. Jeho cílem bylo pečovat o zraněné a nemocné lidi, ať už zuřila válka, v dobách míru, nebo při různých katastrofách, bez ohledu na národnost nebo náboženské vyznání postižených.[202] Předchůdcem Červeného kříže v českých zemích byl tzv. Spolek k podpoře dobrovolné péče zdravotní o vojíny v poli raněné a onemocněné v Království českém. Jeho zakládací listina nese rok 1867. Na jeho činnost poté navázal roku 1879 Červený kříž pro Království české. Ve stejném roce byla zřízena i první nemocnice této organizace v Čechách. Sídlila v Praze na Karlíně ve Ferdinandových kasárnách a pojmout mohla až 800 nemocných. Postupem času se pobočky šířily do všech koutů království. S první světovou válkou se jeho činnost ještě rozšířila. Na konci roku 1915 bylo v Čechách přes 300 nemocnic pod jeho velením. Dále zřizovalo na železnicích zastávkách zázemí pro raněné, nebo občerstvovací stanice. Některé kmenové spolky byly rozděleny na mužskou a ženskou část. V Praze měly i rozdílné pole působnosti. Muži měli na starost finanční záležitosti, vybavení nemocnice, zatímco ženy se staraly především o nákup a čištění prádla a vše co souviselo s ošetřovatelstvím. V každém městě byly tyto pravomoci ale rozděleny jinak. Předsedou mužského spolku pro celé Království české byl hrabě Ervín Nostitz[203]. Ženskou část pak vedla kněžna Ida z Lobkowiczů.[204]

Hned na počátku válečného konfliktu se sám místodržitelský rada postaral, aby v této bohulibé organizaci bylo co nejvíce členů. Úřad burcoval obyvatele, aby se co nejvíce zapojili do jakýkoliv sbírek, byť jen malou částkou. Velký důraz byl kladen i na to, aby se všichni stali členy Červeného kříže. Každá obec si poté měla vybrat, ke kterému odštěpnému spolku chce patřit. V Královehradeckém kraji působily dva, jeden v Hradci Králové, který měl dva odbory, a druhý v Nechanicích, který byl smíšený.[205] V Hradci Králové, jak již bylo řečeno, měl Červený kříž dva odbory, ženský a mužský. Ten ženský vedla Marie Smutná,[206] choť místodržitele Josefa Smutného.[207] Ta dokonce získala za své

---

[202] SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1, s. 128.

[203] Ervín Nostitz: biografické údaje nenalezeny, politik.

[204] Sbírka Josefa Smutného. sk.VI., s. 38, Pod červeným křížem.

[205] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. VI., s. 12, Získání členů pro odštěpné spolky Červeného kříže.

[206] Marie Smutná: biografické údaje nenalezeny, manželka okresního rady,

[207] PKHK. 1915, s. 119.

služby roku 1916 od německého císaře medaili Červeného kříže III. třídy.[208]

Během válečných let počet členů tohoto spolku velmi stoupal. Dne 1. října 1915 čítal 267 členů, ale koncem ledna 1916 se jeho počet vyšplhal na 1855 lidí.[209] Členové této organizace dostávali nejrůznější ocenění za své služby. Mezi oceněnými byly i ženy, ať se jednalo o ošetřovatelky, manželky důstojníků a profesorů, ale i učitelky jako byla ředitelka školy pro hospodyňská povolání ve Stěžerech Kozáková[210] a odborná učitelka Kahligová.[211] Tato ocenění získaly vždy ty osoby, které se zasloužily o velké rozšíření sbírky. Zřetel byl brán i na dobu, po kterou se daná osoba ve sběrné činnosti angažovala. Ocenění bylo udělováno těm lidem, u kterých se předpokládalo, že nadále v práci pro organizaci budou pokračovat se stejným nasazením jako doposud.[212]

Společnost organizovala různé sběrny ve prospěch vojínů v poli. Dary byly vlastně jakékoliv, od šatstva jako například košile, kapesníky, ponožky, zdravotnický materiál, mezi nějž patřily obvazy, peníze na lékařské přístroje, populárním příspěvkem se stávaly i cigarety. Spousta těchto věcí se přidělovala i dorazivším vojínům ve vlacích.[213] Sběrna Červeného kříže se v Hradci Králové nacházela v budově Rudolfina naproti okresnímu hejtmanství.[214] Sběr různých druhů předmětů a potravin se konal i během tzv. "Týdnu Červeného kříže", který byl zaměřený i na péči o mládež. Další příspěvky získávala organizace z rozprodejů odznaků a pořádání dobročinných koncertů.[215] V tomto týdnu se organizace snažily přiblížit lidem svoji činnost a nalákat ty, kteří ještě nebyli členy. Výtěžek této akce, která, jak vyplývá z jejího názvu, trvala sedm dní, šel na péči o děti a mládež a také samozřejmě na raněné a nemocné vojáky. Akce se konala ve všech obcích a organizace měla na starosti sama města, respektive jejich komitéta. S organizací měli pomáhat i učitelé, duchovenstvo a starší žáci škol. Týden červeného kříže se konal od 30. dubna do 7. května roku 1916. V tuto dobu se také pořádaly různé koncerty a představení, kde se pro tyto účely prodávaly zvláštní odznaky stojící 20 haléřů a pamětní listy, jejichž cena se pohybovala od 2 - 50 korun. Ty si lidé mohli koupit i z pohodlí svého domova. Prodávat je podomním prodejem dostali za úkol i žáčci škol. Prodávající vždy měli na svém oděvu připnutý speciální odznak a na pokladničkách byly stužky, které prozrazovaly účel sbírky. [216]

---

[208] PKHK. 1916, s. 123.
[209] Tamtéž, s. 12.
[210] B. Kozáková: biografické údaje nenalezeny, ředitelka školy.
[211] PKHK. 1916, s. 45, 96, 173; PKHK 1917, s. 52.; B. Kahligová: biografické údaje nenalezeny, učitelka.
[212] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk.VI., s. 84, Zemský pomocný spolek Červeného kříže pro království České.
[213] PKHK. 1914, s. 102.
[214] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. VI., s. 23, Vánoční nadílka Červeného kříže v Hradci Králové.
[215] PKHK. 1916, s. 75.
[216] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk.VI., s. 40 Týden červeného kříže; s. 43, Týden červeného kříže; s. 45

Všudypřítomné byly pokladničky spolku. Tam měli lidé házet drobný peníz a tím pomoci vojákům na frontě. Je zajímavé, že některé organizace si mohly přivydělat i na prodeji samotných pokladniček. Například Červený kříž v Teplicích vynalezl pokladničky vyrobené z půllitrovky šampaňského s pojistkou v hrdle, která zázračně vynáší až 1000 korun během několika týdnů! Lidumilná organizace samozřejmě tento skvělý nápad nabízela i ostatním spolkům v monarchii za 73 haléřů. Pokladničky se všeobecně dávaly do kaváren, restaurací, bank a spořitelen, všude tam, kde se pohybovalo větší množství lidí.[217]

Červený kříž organizoval také výukové kurzy pro budoucí ošetřovatelky, kterým se tak měla umožnit slušná obživa. Autor královehradecké kroniky se přímo zmiňuje, jak je tato činnost "ušlechtilá a lidumilná". Je nutno dodat, že pracovních příležitostí zde bylo pro takto vzdělané dívky dostatek. Již roku 1914 Červený kříž plánoval vybudovat v Hradci Králové nemocnici o dvou odděleních. Na jednom se měli léčit pacienti s infekčním onemocněním, na tom druhém pak zejména zranění jedinci, kteří potřebovali chirurgické ošetření.[218] Hned na počátku války došlo k vybudování nemocnice Červeného Kříže v odborné škole zámečnictví. Tato budova byla schopna pojmout až 150 lůžek. Ranění vojíni se mohli rozptýlit četbou knih z místní nemocniční knihovny, která byla zbudována hlavně z občanských darů. Knihovna nabízela kolem 500 svazků a 400 sešitů s obrázky v řeči české, dále zde bylo i mnoho knih v jazyce německém, polském a maďarském.[219] Nemocnice se posléze nacházely snad všude po městě. K těmto účelům museli místnosti poskytnout školy, spolky, ale i soukromníci. V takovémto prostředí bylo jen otázkou času, kdy se začnou šířit mezi vojíny nakažlivé nemoci. Několik osob personálu se nakazilo také, mezi nimi i pět ošetřovatelek. Největšími hrozícími epidemiemi byl skvrnitý tyfus a úplavice.[220]

V nemocnicích Červeného kříže se o Vánocích i nadělovalo. O svátcích roku 1916 každý z 1000 vojínů, kteří byli nuceni tyto dny trávit v Hradci Králové, dostal balíček, ve kterém byla jablka, cigarety, cukroví, zápalky a doutníky.[221] Do této akce se měli zapojit i obyčejní lidé, kteří měli darovat vhodné komodity pro vojíny, kteří museli trávit svátky v nemocnici. Velmi oblíbené bylo sušené ovoce a ořechy.[222]

Jako organizace měl Červený kříž velké výhody. Například balíky, posílané raněným a nemocnicím, byly železnicemi převáženy zdarma. Samozřejmě se jednalo o milodary, které souvisely nějakým způsobem s chodem nemocnice, nic pro osobní potřebu. Této

---

Týden červeného kříže ode dne 30. dubna do 7. května 1916.

[217] Tamtéž, s. 25, Oběžník všem odštěpným spolkům Červeného kříže.

[218] PKHK. 1914, s. 55-57.

[219] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV., s. 39. Úřední listy.

[220] PKHK. 1915, s. 107-108.

[221] PKHK. 1916, s. 186.

[222] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk.VI., s. 23, Oběžník odštěpným spolkům Červeného kříže.

výhody se mohlo využívat pouze tehdy, když příjemce i odesílatel byli různými odštěpenými spolky Červeného Kříže. Proti zneužívání těchto výhod pro osobní účely bylo zavedeno přesné označování takovýchto balíků. [223]

Tato dobročinná organizace vydávala i vlastní časopis. Krom článku o úspěších a prospěšnosti spolku zde byly i zprávy o organizaci charity v různých městech. Nemohly také chybět povzbuzující články, které nabádaly zejména ženy k větší odvaze a trpělivosti s válečnou situací. Příbuzní nezvěstných do něj mohli zasílat inzeráty o svých pohřešovaných blízkých a doufat, že se jim ozve někdo z bojiště s bližšími informacemi o jejich milovaných.[224]

4.2. České srdce

Krom Červeného kříže v českých zemích působila také organizace s názvem České srdce, založená převážně z iniciativy českých obyvatel monarchie. Tento spolek si vytyčil cíl "*Vyburcovat veřejnost k záchraně umírajících a trpících*"[225]. Tato organizace vznikla během října 1917. U jejího zrodu stála v prvé řadě Růžena Svobodová[226]. Zakládající členové chtěli zlepšit zásobovací situaci v Českém království. Za znak Českého srdce byl vybrán návrh Alfonse Muchy[227] - červené srdce obepjaté trnovým věncem.[228]

Předsednictvo organizace v Praze se scházelo vždy dvakrát týdně a širší rada poté jednou za měsíc. Na začátku své existence spolek sídlil v budově městského fysikátu. Později se přesunul do paláce na Havlíčkově náměstí, který mu propůjčil Assekurační spolek průmyslu cukrovarského. České srdce bylo tvořeno několika odbory, které měly na starosti vždy něco jiného. Byl zde odbor finanční, který se zasazoval o zajištění peněžních zdrojů, ale zajímal se i účty a zásobování. Samotné zásobování mělo také svůj vlastní odbor. Ten se staral o dodávky potravin z venkova. Dalším polem jeho působnosti byla i propagace. Jednou z dalších sekcí představovala ta, která nabyté dary rozdělovala. V rámci působení tohoto odboru bylo i zřizování tzv. Krbů Českého srdce, kde se přímo rozdělovalo jídlo. Poslední částí organizace byl dětský odbor. Ten vedla výše zmíněná Růžena Svobodová. Zasadila se o to, aby spousta hladovějících městských dětí byla vyslána na venkov a umístěna do rolnických rodin, kde přece jen měly větší šanci se

[223] Tamtéž, s. 29, Oběžník odštěpným spolkům Červeného kříže.
[224] Tamtéž, s. 38, Pod červeným křížem.
[225] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 254.
[226] Růžena Svobodová: 1868-1920, spisovatelka.
[227] Alfons Mucha: 1860-1939, malíř.
[228] GROCH, J. *Vznik a počátky Českého srdce* IN: *Dvacet let Českého srdce 1917-1937: jubilejní památník jeho národní a humánní činnosti*. Praha: České srdce, 1937, 26-29, s. 26-27.

nasytit. Dále se také v kavárnách a restauracích vařilo teplé jídlo pro děti. Pro chudé ratolesti se ale zajišťovalo i ošacení a lékařská péče.[229]

Tento spolek se postupem času dostal do všech významných měst Českého království. Hradec Králové nebyl výjimkou. Sídlil zde okresní odbor Českého srdce. O samotném působení organizace přímo ve městě se mi nepodařilo získat mnoho zpráv, kromě údajů o peněžních částkách darovaných v jeho prospěch. Ovšem je známo, že pod jeho záštitou se královehradecký venkov zapojoval do zasílání potravin pro chudé pražské děti i nemajetným přímo v krajském městě.[230]

4.3. Charitativní činnost ve městě Hradec Králové

Během let 1914 až 1915 se řada žen zapojovala do různých charitativních spolků. Jakákoliv činnost jim pomáhala na chvíli zapomenout na starosti všedního dne a na strach z budoucnosti. Dobrovolnice pomáhaly v nemocnicích, zasedaly v různých komisích, vyřizovaly dopisy mezi muži na frontě a jejich blízkými doma nebo mezi vojáky a úřady. Dle mého názoru tyto akce město od města velmi lišily. Proto se v této části práce zaměřím přímo na Hradec Králové.[231]

Roku 1915 byla založena v Hradci Králové pobočka spolku Stříbrného kříže. Zaměřovala se na muže, kteří se vraceli z fronty. Snažila se jim umožnit opětný návrat do běžného života a zaměstnání.[232] Nejčastěji v oborech průmysloživnostenském, obchodním nebo hospodářském. Válečným hrdinům se v případě nouze poskytovala i určitá finanční pomoc například v době nemoci, kdy si muž nemohl obstarávat živobytí. V takovýchto případech jim organizace uhradila léčebné výlohy. Do tohoto programu byli přednostně bráni ti vysloužilí vojáci, jejichž rodinní příslušníci byli členy spolku. Vstoupit do organizace nebylo nic těžkého. Stačilo pouze během roku zaplatit alespoň 3 K v její prospěch.[233] Peněžní částky Stříbrný kříž získával i prodejem speciálních kalendářů v češtině.[234]

Pořádaly se také tzv. květinové dny a různé dobročinné koncerty. Při těchto akcích děvčata a děti prodávaly odznaky, doutníky, pohledy a lístky do tomboly.[235] Některé ženy

---

[229] Tamtéž, s. 27-29.
[230] Soka HK. Pamětní kniha Hradce Králové 1918-1921. č. 8, 1918, s. 79.
[231] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 432.
[232] PKHK. 1915, s. 29.
[233] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. X., s. 4, Stanovy rakouského stříbrného kříže.
[234] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV., s. 144, Úřední listy.
[235] např. PKHK. 1916, s. 145.

organizovaly i různé nárazové akce. Například v roce 1915 paní Stücgoldová[236], manželka společníka konfekcionářské firmy, pohostila o židovských svátcích 240 vojáků vyznávajících judaismus, kteří právě sloužili v Hradci Králové u 39. pluku uherského.[237]

V řadě měst fungovala během první světové války řada podpůrných akcí pro chudé obyvatelstvo, které trpělo nedostatkem nejvíce ze všech. Příkladem mohou být i městské vývařovny, ve kterých se často z nedostatku prostor vařilo pod širým nebem.[238] Hradec Králové nebyl výjimkou. Od 3. listopadu 1915 začala ve městě fungovat Obecní kuchyně. Zpočátku pro obědy chodilo jen pár lidí denně, později se ale návštěvnost instituce zvýšila na 180 lidí denně. Důvodem byly drahé potraviny. Oběd se skládal z polévky a příkrmu. Maso se nepodávalo kvůli jeho nedostatku. Do 30. června 1916 kuchyně vydala celkově 13 160 obědů za 30 haléřů a přes 1000 obědů zcela zdarma. Na provoz vývařovny přispívalo město částkou 400 korun a poskytlo jí i vhodné prostory, kde se mohly obědy vařit a vydávat. Ostatní náklady se hradily z různých příspěvků a darů.[239]

Organizace vypadala následovně. Finance měla na starosti obec a o zásobování se postaralo okresní hejtmanství. Samotná správa kuchyně vedla hospodářskou a manipulační stránku podniku. V průběhu roku 1916 zde byly tři cenové kategorie jednotlivých obědů. Běžná cena jídla byla 48 h. Pro méně majetné pak 30 h, ale museli se prokázat legitimací od okresního hejtmanství, že nelžou o svém finančním stavu. Pro ty nejchudší bylo jídlo zcela zdarma. Postupem času se zřídila i druhá jídelna pro střední vrstvy obyvatelstva. Obecní kuchyně mohli využívat všichni lidé bydlící v Hradci Králové a dělníci se zaměstnanci v továrnách a závodech v blízkém okolí města. Způsob stravování byl čistě na jedinci. Buď si mohl pokrm jen vyzvednout a vychutnat si ho doma, nebo si ho dopřát přímo v prostorách jídelny. Vařilo se každý den krom nedělí a svátků. Kdo chtěl oběd dostat, musel den předem ohlásit objednávku.[240] Zájem o tento projekt stoupal. Důkazem toho je statistika: během roku 1916 bylo obslouženo denně mezi 80 - 100 osobami, roku 1917 to bylo až 300 obědů denně. Důvodem byly stále stoupající ceny a nemožnost sehnat potraviny. I přes tyto počty se stále na spoustu lidí ani nedostalo. Chudí lidé měli v tomto ohledu velkou nevýhodu. Naštěstí se nalezli i dobrodinci, kteří koupili více lístků a poté je rozdávali potřebným.[241]

Od začátku roku 1917 se začaly vařit i ranní polévky pro chudé děti školou povinné. Původně se počítalo s maximálně 60 dětmi, nakonec se jejich počet dostal až na 130 - 150

[236] Stücgoldová: biografické údaje nenalazeny.
[237] PKHK. 1915, s. 126.
[238] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 256.
[239] PKHK. 1916, s. 121.
[240] Tamtéž, s. 142,144, 145.
[241] PKHK, r. 1917, s. 142, 144, 145.

denně.[242] Dne 21. června 1917 byla zřízena speciální školská kuchyně válečná. O správu se starala obec a aprovizační komise. Jejím účelem bylo nasytit žáky obecných a měšťanských škol. Obědy se vydávaly v prostorách Rudolfina a kuchyně byla pod taktovkou hoteliéra Urbana[243], který tuto činnost vykonával zcela zdarma. Na děti dohlíželi učitelé.[244]

Ovoce a zelenina pro vojíny, to je název další dobročinné akce související se stravováním. Nyní se ale dobré duše zaměřily na muže ve válečném poli. Jak ale tyto potraviny, které se tak rychle kazí, dopravit za svými drahými stovky mil? Odpovědí byly konzervy. Této akce se účastnilo množství lidí, mimo jiné i učitelky Božena Kahligová[245] a Bata Kozáková[246] nebo Františka Poneová[247], manželka učitele působící ve Stěžerech. Tito lidé sháněli vše, co by se jim mohlo v tomto podniku hodit - ocet, zeleninu, cukr, ovoce, uhlí atd. Hotové konzervy se skladovaly v soukromém domě.[248] Do této akce se měly podle vyšších míst zapojit i starší dívky z obecných a hospodářských škol. Dohled nad nimi měly mít samozřejmě jejich učitelky. Zaslané konzervy poté byly spravedlivě rozděleny do nemocnic na frontě.[249]

Ve svých volných chvílích se ženy věnovaly i šití a pletení oblečení pro vojáky. Při takové činnosti se muselo dbáti určitých pravidel, jinak se výsledné dílo nemuselo k žádnému vojínovi dostat. Všechny svrchní části oděvu, jako jsou šály, rukavice, kukly, nátepníky nebo náholenice, měly být v šedavé barvě. Jak je ale logické, při takové spotřebě šedé vlny a látek muselo nutně dojít k jejich nedostatku, proto se od žen a dívek žádalo, aby na spodní vrstvy šatu používaly jiné barvy.[250] Nebyli to ale jen vojáci, kteří trpěli zimou. Ani chudí lidé neměli co na sebe. Šaty a látky byly v tuto dobu velmi drahé, jako ostatně všechno. Některé děti chodily dokonce po ulicích bosé! Tento problém nižší vrstvy pocítily především v zimě, kdy některé roky překročily mrazy neúnosnou mez. Proto byly zřízeny ve městě tzv. okresní oděvny, které měly poskytovat za menší peníz ten nejnutnější šat. Okresní oděvna v Hradci Králové byla zřízena v obchodní a průmyslové ústředně.[251]

Činnost v charitativní organizaci či nějakém spolku jistě ženě zvedla sebevědomí a poskytla určitou útěchu. Ukázalo se, že manželky a dcery jsou schopné pomáhat

---

[242] Tamtéž, s. 41.
[243] Urban: biografické údaje nenalezeny, hoteliér.
[244] Tamtéž, s. 58.
[245] Božena Kahligová: biografické údaje nenalezeny, učitelka.
[246] Bata Kozáková: biografické údaje nenalezeny, učitelka.
[247] Františka Poneová. Biografické údaje nenalezeny, manželka učitele.
[248] PKHK. 1916, s. 151-152.
[249] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. X., s. 49, Akce na opatření vojska a nemocnic ovocnými a zeleninovými konzervami.
[250] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XI., s. 8, Opatření teplého prádla a spod. oděvu pro vojíny v poli.
[251] PKHK. 1917, s. 114, Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV., s. 152, Úřední listy 11. Listopadu 1917.

potřebným a organizovat tuto pomoc stejně jako muži. Krom toho proti účasti v charitě nemohl nikdo nic namítat, jelikož se shodovala s představou feminity. Řada z dobročinných pracovnic jistě našla v charitě své poslání i po válce.

5. Vzdělání žen a dívek

5.1. Úvod

Vzdělání je dnes klíčovým bodem pro získání dobře placeného povolání. Nejinak tomu bylo i v minulém století. Proto než se zaměřím na změny role ženy v pracovním procesu, pokusím se vylíčit trnitou cestu k dívčímu odbornému vzdělávání. V prvé řadě se zaměřím na změny ve vzdělávacím systému v druhé polovině 19. století. Dále se budu věnovat tomu, jak se na takto vzdělané dívky dívala společnost. Na závěr se pokusím popsat vzdělávací snahy během války, které se udály v Hradci Králové.

5.2. Počátky systematického vzdělávání žen

Na přelomu 60. a 70. let 19. století již téměř nikdo nepochyboval o nutnosti odborného vzdělávání pro ženy. První snahy umožnit ženám osvojit si určité dovednosti měl na svědomí Spolek sv. Ludmily, který vytyčil cíl pomáhat, a to i materiálně, chudým vdovám. Z této inciativy vznikl například kurz šití pro nemajetné dívky. Roku 1865 vstoupila do spolku Marie Riegrová, která měla poněkud jiné představy o tom, jak vést vzdělávací činnost. Její vizí byla škola, kde by se dívka naučila některému z ženských řemesel. A skutečně, v květnu 1865 škola zahájila svoji činnost. Studentky měly možnost se naučit šití, kreslení, rytectví, emailérství a účetnictví. Hned na počátku se objevil vážný problém. Dívky neměly dostatečné literní vzdělání z městských škol. To měl nahradit tříměsíční kurz.[252]

Tato snaha se setkala i s odpůrci, kteří kázali o morálním úpadku a ohrožení pracujících mladých žen. Obecně platilo pravidlo, že slušná žena ze středních vrstev si nevydělává. Válka s Pruskem roku 1866 ukázala, že narůstající počet vdov, co neumí nic, krom vedení domácnosti, je skutečný problém. Od tohoto okamžiku se ženy mohly bez potíží uplatňovat v povoláních, které jim bylo podle tehdejších názorů „přirozené“, jako například hospodyně, učitelka, ošetřovatelka nebo společnice.[253]

Prosincová ústava z roku 1867 jasně nestanovila rozdíl mezi pohlavími. Na vzdělání se to částečně projevilo tak, že roku 1870 bylo otevřeno dívčí pedagogium. Tato první střední škola pro dívky končila maturitou. O rok později se Karolína Světlá[254] zasadila o vznik Ženského Výrobního spolku českého. Toto sdružení organizovalo kurzy pro ošetřovatelky a

[252] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 419-421.
[253] Tamtéž, s. 422.
[254] Karolína Světlá: 1830-1899, spisovatelka

vychovatelky, založilo vlastní dívčí obchodní a průmyslovou školu a také sloužilo jako zprostředkovatel práce.[255] Roku 1884 byla založena Městská dívčí průmyslová škola. Studentky se zde učily především šít šaty a prádlo. O dva roky později na její činnost navázaly pokračovatelská škola v brněnské Vesně a hospodářské školy v Chrudimi, Lounech, Německém Brodě a Stěžerách u Hradce Králové.[256]

Skutečným mezníkem byl vznik soukromého gymnázia Minerva, založeného roku 1890 Eliškou Krásnohorskou[257], které se tímto stalo první dívčí institucí tohoto charakteru v celém Rakousko-Uhersku. Tento ústav poskytoval dívkám klasické vzdělání, po kterém mohly skládat maturitní zkoušku, ze začátku ještě na některém z chlapeckých gymnázií, později bylo uznáno tzv. právo veřejnosti i Minervě. Po této zkoušce měla děvčata otevřenou cestu na univerzity, tedy alespoň z právního hlediska. Roku 1910 se toto vzdělávací zařízení přeměnilo na dívčí reálné gymnázium. Po sedmi letech Minerva změnila název, dostala jméno své zakladatelky Elišky Krásnohorské. Absolventky studia se mohly uplatnit například jako úřednice nebo vychovatelky.[258]

Později měly dívky možnost studovat i na chlapeckých středních školách, a to jako privatistky. Takovéto studentky byly přijaty podle svých schopností na základě přijímací zkoušky. Poté chodily do školy stejně jako chlapci, ale jejich počet ve třídě byl omezen. Nesmělo jich být více jak 10 %. Jediným rozdílem mezi takovouto výukou chlapce a privatistky bylo, že dívka nesměla být zkoušena a učitelé nesmí hodnotit její kompozice. Pouze na konci školního roku konala závěrečnou zkoušku z celého učiva daného semestru. Ale stávalo se, že se tato nařízení nedodržovala. Vědělo se, že učení celé probrané látky najednou může být náročné, a proto někteří učitelé přece jen děvčata kontrolovali průběžně, ale vše záviselo na jejich dobré vůli.[259]

I přes vykonanou maturitní zkoušku z klasického vzdělání cesta na univerzity nebyla pro Češky snadná. Prvními, kdo ženám umožnil studium na univerzitě, byly Spojené státy americké a po nich Švýcarsko. A bylo to právě Švýcarsko, které si pro své studium vybraly první dvě české lékařky Bohuslava Kecková[260] a Anna Bayerová[261]. Obě odpromovaly v 80. letech 19. století, ale titul jim nebyl v jejich domovině uznán a musely tudíž praxi vykonávat v cizině.[262] Na českých univerzitách mohly ženy pouze hospitovat, a to jen na přednáškách filosofické fakulty. Pokud první absolventky Minervy měly zájem o lékařské povolání,

---

[255] Tamtéž, s. 422.
[256] Tamtéž, s. 422-423.
[257] Eliška Krásnohorská: spisovatelka,1847-1926.
[258] Tamtéž, s. 435- 437.
[259] *Studentská hlídka* IN: *Ženský obzor: revue českých žen*. roč. XVI,1918, č. 5-6, s. 184-186.
[260] Bohuslava Kecková: 1854-1911, lékařka
[261] Anna Bayerová: 1852-1924, lékařka.
[262] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 439.

musely se přihlásit na německou lékařskou fakultu v Praze, která proti jejich přítomnosti nic neměla. Česká lékařská fakulta zpřístupnila ženám svoji výuku v roce 1896. Na řádné studium si mladé ženy musely počkat až do roku 1900.[263] Jako první lékařka promovala v Čechách roku 1902 Anna Honzáková.[264] Filosofická fakulta otevřela své brány prvním studentkám roku 1897. Ženy takto vzdělané se živily často jako učitelky na dívčích středních školách. První doktorkou filosofie se stala Marie Zdeňka Baborová.[265] Během válečných let navštěvovaly dívky i vysokoškolské přednášky z technického oboru. Studentky se zajímaly o architekturu, stavební inženýrství, chemii a zemědělství. Samotní profesoři zažádali ministerstvo, aby dívkám umožnilo řádné studium jejich oborů. A sám ministr Ćwikliński[266] se nechal slyšet, že nemá zásadní námitky.[267]

Tyto dvě fakulty v Praze byly jedinou řádnou možností pro vysokoškolské vzdělání, a to až do roku 1918.[268] Studentky to leckdy neměly lehké. Veřejnost velmi často pochybovala o jejich počestnosti a někdy byly dokonce často přirovnávány k vídeňským baletkám, i když samozřejmě k takovým pomluvám žádná ze studentek nezavdala příčinu.[269] I přes postup emancipace společnost stále nazírala na lékařky, učitelky a vědecké pracovnice jako na něco nepřirozeného a často se musely setkávat s posměchem. Přece jen narušovaly staletý princip mužské dominance.[270]

5.3. Pohled veřejnosti na vzdělané dívky

Jakkoliv byla žena vzdělaná a pracovitá, vždy se na její povolání i na dosažené znalosti nahlíželo na jakousi průpravu k manželství a vedení domácnosti, či jako jakousi alternativu, nepříliš lichotivou, že zůstane svobodná, nebo se stane vdovou. Jakmile se dívka vdala, již nepracovala, pouze se starala o manželovo blaho a pohodlí.[271] Vzdělanost ale mohla býti děvčeti i na škodu, pokud se chtělo vdát. Většina mužů nechtěla manželku "chytřejší", než byli oni sami.[272] Sama jedna z absolventek Minervy napsala ve sborníku, který byl vydán k čtyřicátému výročí tohoto ústavu: "*Je potřebí muži velmi vzdělané ženy? Nevím. Prostá žena,*

---

[263] HONZÁKOVÁ, Anna. *K zápasu o ženské studium* IN: HONZÁKOVÁ, Albína. *Československé studentky let 1890-1930: almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. Praha: Ženská národní rada, 1930, 66-76, s. 68-72.

[264] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 422.; Anna Honzáková: 1875-1940, lékařka.

[265] Tamtéž, s. 441.; Marie Zdeňka Baborová: 1877-1937, botanička zooložka.

[266] Ludwik Ćwikliński: 1853-1942, ministr kultu a vyučování.

[267] *Studentská hlídka* IN:. *Ženský obzor: revue českých žen*. 1918, roč. XVI, č. 3, s. 91-93.

[268] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. s. 442.

[269] BABÁKOVÁ, Věra. *Z prvních dob ženského studia* IN: HONZÁKOVÁ, Albína. *Československé studentky let 1890-1930: almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou.* 90-94, s. 92.

[270] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 449.

[271] Tamtéž, s. 427.

[272] Tamtéž, s. 437.

která má výborné srdce, skromná, a obětavá (naše svaté matky) je lepší. Tvoří dodatek k muži i jako kamarád stačí, snad líp ještě, protože jí nenapadne rozvádět své názory oproti mužovi."[273] Poněkud jiný názor, ale stejně zajímavý měla jiná z bývalých studentek, vdova a matka pěti synů: "*Těžké postavení vdovy s dětmi i snad bych nesla ještě tíže, kdybych neměla to jasné vědomí svých povinností pevnou vůli jim plně dostáti a dosti inteligence býti svým dětem matkou i otcem zároveň. A toto myslím, že mi dalo studium*."[274] Z tohoto je jasné, že nejen názory veřejnost, ale i samotných absolventek na téma vyššího vzdělání nebyly jednotné.

5.4. Vzdělávání během války

Odchod mužů na frontu, nedostatek potravin a přehnané ceny základních potřeb způsobily, že ženy byly nuceny pracovat. Nemluvě o tom, že některé o svého manžela přišly a musely samy zaopatřit rodinu. Kvůli této situaci se šířily snahy o organizaci různých kurzů, které měly vdovám usnadnit nalezení práce.

Jedním z příkladů může být i spolek Anežka působící v Hradci Králové. Měl dokonce i svou vlastní knihovnu, která čítala celkově 350 svazků.[275] Dále se pořádaly různé kurzy, jejichž účelem bylo, aby si ženy mohly vydělat na své živobytí. V Hradci Králové jich proběhlo hned několik. V roce 1916 se například v prostorách Průmyslového muzea konal žehlířský kurz. Výuka probíhala deset dnů a přijato bylo 17 uchazeček. Přihlásilo se jich více, ale bohužel nebylo možné všechny přijmout. Dovednosti si dívky osvojovaly ve třech skupinách o pěti až šesti členech, které se střídaly, vždy ráno, odpoledne a večer. Na odbornost dohlížela Božena Grulichová[276], která mimo jiné vyučovala i na průmyslové škole dívčí v Praze I.[277] Další příležitosti naučit se něco nového na sebe nenechaly dlouho čekat. Přednostně se do výuky nabíraly ženy, které měly svého živitele na frontě, či o něj kvůli válce přišly. Když byl potřeba nějaký materiál, i přesto, že v tuto dobu se dal pořídit jen velmi draze, těm nejchudším účastnicím se poskytoval zdarma.[278]

Při studiu kroniky Hradce Králové jsem narazila na zajímavý případ. Autor zde píše, že pražské noviny přinesly zprávu, která popisuje, jak se roku 1916 vyučila první žena v uzenářském oboru. Podle kroniky, je to ale omyl, a hned autor píše proč. Tvrdí, že již na podzim roku 1915 se na Pražském předměstí u Hradce Králové vyučila A. Slezáková a

---

[273] HONZÁKOVÁ, Albína. *Trojí naše Jubileum* IN: HONZÁKOVÁ, Albína. *Československé studentky let 1890-1930: almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. 34-41, s.37.
[274]Tamtéž.
[275]PKHK. 1914, s. 4.
[276] Božena Grulichová: biografické údaje nenalezeny, učitelka.
[277] PKHK, 1916, s. 146.
[278] PKHK, 1917, s. 34.

následující rok na jaře ji následovala M. Nosková.[279]

6. Zaměstnání žen

Otázka, zdali se májí ženy vůbec zapojovat do pracovního procesu, zůstávala dlouho nezodpovězena, nebo dokonce i bez rozmyšlení zamítnuta. Postupem času společnost akceptovala ta zaměstnání, která korespondovala s feminitou. Tak se cílevědomá žena mohla stát porodní bábou, chůvou, učitelkou, ošetřovatelkou nebo společnicí.[280]

Roku 1916 dokonce vyšla příručka s názvem *350 ženských povolání, příručka pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže, dívčí, dívky a ženy všech tříd, jež se připravují k manželství a hledají povolání a výdělek*, kterou napsal Josef Kafka[281]. Tato kniha je skutečným seznamem profesí, která by slušná dívka mohla vykonávat. Je zde 31 povolání, které lze vykonávat přímo doma, jako například kadeřnice, vyšívačka, krajkářka, modistka, dále 30 profesí, jež souvisely s budoucím se starání o dům, jako například hospodyně, kuchařka, služebná, pak také 60 zaměstnání souvisejících s obchodem, poté ještě práce související s vyučováním a výchovou cizích dětí, pak také 51 zaměstnání v sociální péči, jako například ošetřovatelky či sociální pracovnice, 8 příležitostí v oboru dopravy, 11 ve státní správě, 11 v uměleckých směrech, 28 v lehkém průmyslu, jako například výroba textilu, a dokonce 10 povolání z akademické půdy. Kafka do těchto možností přivýdělku zahrnuje i povolání matky, manželky a hospodyně.[282] Tento spis dokládá průnik žen do světa placené práce. Samozřejmě se začaly objevovat i protesty proti uplatnění žen v zaměstnání. Nevětší odpůrci se nacházeli ve Francii a Velké Británii, i když menší nebo větší spory se projevily po celé Evropě. Základem byl strach mužů z ženské konkurence na pracovním trhu. Proto často zaměstnané ženy byly ponižovány, nebo nařčeny z toho, že práce mimo domov je proti ženskosti, či se objevily pochybnosti o jejich morálce.[283]

Během války ztratily uvedené názory svoji oprávněnost. Jelikož muži byli odvedeni na frontu, musely za ně „zaskakovat“ jejich manželky, dcery nebo sestry. Jednou z takovýchto krizí byl rok 1866, kdy zuřila mezi Pruskem a Rakouskem válka. Tato událost ukázala, do jakých existenčních problémů se dostaly nemajetné vdovy po vojácích a jejich dcery, které již neměly šanci na slušné věno, protože platilo nepsané pravidlo, že slušná žena ze středních vrstev nepracuje.[284] Možná i tato zkušenost vedla ke zvýšenému zájmu o dívčí školství v 70.

---

[279] PKHK, 1916, s. 82.
[280] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 422.
[281] Josef Kafka: 1858-1929, spisovatel.
[282] Tamtéž, s. 427.
[283] Tamtéž, s. 378.
[284] Tamtéž, s. 422.

letech 19. století, o kterém již byla řeč v předchozí samostatné kapitole. Právě i díky těmto vzdělávacím snahám mohl člověk potkat ženu i na úřadech, zejména pak na poštách. Toto místo zastávaly především vdovy po poštmistrech, které pochytily zkušenosti od manžela.[285]

Skutečná zkouška ohněm přišla mezi léty 1914 - 1918. Během první světové války Rakousko-Uhersko zmobilizovalo všechny své síly. Každý alespoň trochu schopný muž, který mohl udržet ve svých rukou zbraň, byl povolán na frontu. Tím se naskytla příležitost pro ženy, které jejich místo v civilním zaměstnání mohly alespoň na čas zastávat. Podle některých údajů stoupl podíl zaměstnaných žen v tomto období až o 40 %, což je celkově něco kolem 1 milionu osob. Takto "nouzově" zaměstnané ženy nastupovaly zejména na místa, která nevyžadovala vysokou kvalifikaci. Příkladem může být těžký průmysl, kde i přes velký nedostatek mužské síly ženy zaujímaly jen 27 % všech zaměstnaných.[286] Samozřejmě se opět objevili mravokárci, že pro ženu je práce něco nevhodného, i když sami museli uznat, že během válečného konfliktu to bylo nutné. Samy ženy se k této zkušenosti stavěly rozporuplně. Některé vzpomínaly hlavně na dlouhou pracovní dobu, na velkou náročnost práce, na to, že ještě po práci musely stát dlouhé fronty prakticky na všechno a k tomu všemu ještě vychovávat děti.[287]

Objevily se ovšem i případy, kdy si tuto novou zkušenost ženy pochvalovaly. Pravdou je, že pracovní nasazení jim mohlo pomoci alespoň na chvíli zapomenout na strach o své blízké.[288] Během válečných let ženy zastávaly i funkce, které by byly před rokem 1914 pro ně nemyslitelné, nebo přinejmenším velmi neobvyklé. Běžným jevem se staly například ševcové, kovářky, bednářky, kominice, hasičky a kolařky. Na vlakových nádražích pak byly přijímány jako topičky, nakládačky a skladní personál.[289] Těmto pracovnicím u železnic se poté humorně říkalo „železniční Vlasty“.[290]

Ženy na úřadech se musely potýkat s nedostatkem vzdělání. Aby byl přijat na takovýto post muž, musel mít maturitu. Nyní za války ženě postačila i měšťanská škola. Samozřejmě také postrádala nezbytné zkušenosti, těch ale mohla v průběhu let dosáhnout také. V dobových časopisech pro ženy vybízejí autorky své čtenářky, aby si pokud možno doplnily vzdělání, jinak jim hrozilo, že po válce kvůli navracejícím se mužům svoji práci ztratí.[291]

---

[285] Tamtéž, s. 424.
[286] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 221.
[287] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 354.
[288] Tamtéž
[289] *Ze ženského rozvoje a úspěchu* IN: *Ženský obzor: revue českých žen*. 1917, roč. XV, č. 1, s. 31.
[290] KELLNER, František. *Chvilku doma: Několik menších obrázku* IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války III.: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929, 141-149, s.141-142.
[291] *Hlídka sociální* IN: *Ženský obzor: revue českých žen*. roč. XV, 1917, č. 9, s. 284-285.

6.1. Ošetřovatelky

Až do první světové války se ženy nesměly stát částí armády, která byla od vydání branného zákona roku 1868 výhradně mužskou doménou. Od roku 1914 měly ženy možnost připojit se k vojsku například jako ošetřovatelky. Tím se přiblížily k bezprostřednímu nebezpečí fronty. Změna postoje byla způsobena neuvěřitelným množstvím raněných, o které se zdravotníci museli postarat.[292]

6.1.1. Vzdělání

První pokusy o odborné vzdělání ošetřovatelek se datují do 70. let 19. století. Tyto organizované kurzy měl na svědomí ženský výrobní spolek. Ženy a dívky se studia mohly zúčastnit od roku 1871. Odbornost probírané látky byla zaručena vyučujícími ze strany lékařů. Poté tu chyběl již jen krůček k založení vlastní ošetřovatelské školy, která vznikla o tři roky později v Praze, a byla to vůbec první škola svého druhu v celé Habsburské monarchii. Její jedinou nevýhodou bylo, že pražská nemocnice nedovolila novým ošetřovatelkám vykonávat praxi ve svém areálu, proto praktický výcvik probíhal v chudobinci na Karlově, který byl bohužel roku 1881 také zrušen. Tím skončila i existence samotné školy. Během let jejího působení proběhlo celkově pět kurzů. Zapsáno bylo 213 dívek a diplom získalo 96. Takto vyučené absolventky se nejvíce uchytily v domácí péči.[293]

Pak na téměř třicet let výuka ustala. Samotné ošetřovatelky si toho byly velmi vědomy a z vlastní iniciativy se snažily hlásit o další takovouto možnost. Nakonec uspěly, roku 1913 ministerstvo vnitra vydalo výnos o organizované akci, která měla pozvednout úroveň odborných vzdělání ošetřovatelek v celé monarchii. Začaly se zakládat ošetřovatelské školy. První z tohoto popudu vznikla v Praze roku 1916. Studium trvalo dva roky a škola měla dokonce českou a německou paralelku. Roku 1918 úspěšně dosáhlo diplomu 10 studentek z 15 zapsaných žen.[294] Od poloviny 19. století se také pořádaly odborné přednášky pro ženy zajímající se o toto povolání na univerzitě. Ale tato výuka byla spíše výjimečná.[295]

Pokud se dívka chtěla kurzu v Praze účastnit, musela zaplatit 10 K zápisného. Pro přespolní zde byla i možnost internátu a stravování. Podmínkami k přijetí byly rakouské nebo uherské státní občanství, bezúhonný život, dostatečná inteligence pro výkon služby a porozumění pro sociální poměry, vysvědčení o předchozím odborném vzdělání. Dívka také

---

[292] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* s. 349.
[293] SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. s. 130.
[294] Tamtéž, s. 130.
[295] Tamtéž, s. 146.

musela být přeočkována proti neštovicím a nesměla být vdaná. Kurz trval celkově půl roku.[296]

6.1.2. Organizace práce ošetřovatelek

V českých zemích byl zoufalý nedostatek ošetřovatelek. Proto se nabíraly i v zahraničí, zejména v Německu a v neutrálních zemích. Hlavní nadřízenou ošetřovatelek v nemocnici byla představená. Jejím úkolem bylo zajistit hladký průběh péče. Rozhodovala o tom, kolik k jakému případu je děvčat potřeba, a také o rozdělení, kdo půjde na jaké oddělení. Samozřejmě měla také dohlížet na činnost všeho ženského personálu v nemocnici. Starala se i o řešení problémů svých svěřenkyň.[297]

Zástupkyně tohoto povolání lze rozlišovat na ošetřovatelky z povolání a ošetřovatelky výpomocné. Ošetřovatelky z povolání měly zkoušku odbornosti, ale i více zkušeností. Počítalo se s tím, že již několik let pracovaly v nemocnicích. Tyto ženy pak řídily ošetřovatelskou službu v nemocnicích a na pokojích. Ovšem stávalo se, že i ony samy se musely zapojovat do samotného léčení pacienta. Zejména tomu tak bylo v nemocnicích specializovaných na nakažlivé nemoci. Výpomocným ošetřovatelkám se pak dostal kurz pouze několikatýdenní a praxi měly pouze z válečného lékařství. Minimálním věkem pro toto povolání bylo 18 let, pro cizinky 22 let. Výpomocné ošetřovatelky mohly samy ošetřovat pacienta, ale musely bezpodmínečně poslouchat své nadřízené. Ty měly v průběhu doby působení v nemocnici i své méně zkušené kolegyně zaučovat. Ošetřovatelky mohly zastávat v nemocnicích i funkci hospodářskou, např. dohlížet na kuchyň atd.[298]

6.1.3. Pohled společnosti na ošetřovatelky

Společenské postavení ošetřovatelek nebylo nijak valné. Velmi často se pochybovalo o jejich mravnosti. Důvodem těchto pomluv zřejmě byl i fakt, že velmi často spaly v pokoji s pacientem. Do roku 1914 pro ně byl nařízený přísný celibát. Ani ve svém volném čase neměly přílišnou svobodu, o vycházky vždy musely nejdříve požádat primáře.[299] Co se týče finančního zajištění ošetřovatelek, nebylo nijak vysoké. Mezi jejich ohodnocení se počítalo i "bezplatné zaopatření", což znamenalo bezplatnou stravu, bydlení, čištění prádla a stejnokroje. Dále se jejich plat lišil podle dosaženého stupně jejich vzdělání a zkušeností. Po nástupu do nového působiště to bylo pro ty nejzkušenější sestry z povolání 50 K, pro ostatní ošetřovatelky z povolání 40 K a pro výpomocné ošetřovatelky 20 K. Po půlročním působení v

---

[296] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV., s. 29, Úřední listy.
[297] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. X., s. 62, Stanice pro raněné a nemocné, c. a k. vojenské pozorovací nemocnice, ošetřovatelská služba.
[298] Tamtéž.
[299] SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. s. 133.

instituci se jejich platy téměř zdvojnásobily.[300] Také měly nárok v případě onemocnění na léčení zdarma.[301]

Během první války se členky tohoto zaměstnání staly velmi potřebnými ještě více než za míru.[302] Samotná města vzdělávání v tomto oboru velmi podporovala i finančně, zakládala speciální fondy.[303] Nemocniční personál se musel potýkat i s nedostatkem lékařského náčiní. Dokládají to *Úřední listy*, kde jsem nalezla článek o tom, jak znovu používat obvazový materiál, který je již znečištěn krví nebo hnisem. Vše se mělo vložit do chladného roztoku jisté sloučeniny a pak přivést k varu. Po proceduře trvající asi tak půl hodiny, již měly obvazy být naprosto čisté a nezávadné.[304] Za svoji práci některé ošetřovatelky mohly býti i oceněny. Jejich dobročinnost jim mohla vynést tzv. Alžbětin řád. Měl podobu válečného kříže za občanské zásluhy.[305]

6.1.4. Příležitosti a podmínky k práci

Co se týče pracovních příležitostí, o ty v Hradci Králové nebyla nouze. Na začátku války se město stalo útočištěm bezpočtu raněných a nemocných vojáků. Samotná okresní nemocnice[306] jim však nemohla stačit, proto se v blízkosti vystavěl infekční barák. Další ranění vojáci byli umístěni do prostor škol. Postupem času ale ani tyto prostory nedokázaly pojmout dostatečné množství lidí, a tak se v červenci roku 1915 začaly stavět provizorní infekční baráky ze dřeva. Tyto „boudy“ byly postaveny například na břehu Labe pod soutokem s Orlicí.[307] Jednu z nemocnic zřizoval i Červený kříž. Ta měla celkově deset místností po deseti lůžkách. K vybavení patřila i knihovna, kde si pacienti mohli vybírat z 500 knih.[308] V nemocnici se slavily i Vánoce, krom ozdobeného stromečku, který měl navozovat příjemnou vánoční atmosféru, se rozdávaly i dárky.[309] Několikrát se pro přilákání dárců i zabavení samotných zraněných vojínů uspořádala výstavka.[310] Místní ošetřovatelky většinou pocházely z okolí města a byly vesměs svobodné. S tím souvisí i jejich relativně mladý věk.[311]

---

[300] zkušené ošetřovatelky z povolání 90 K, ostatní ošetřovatelky z povolání 80 K, ošetřovatelky výpomocné 40 K.
[301] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk X., s. 62, Stanice pro raněné a nemocné, c. a k. vojenské pozorovací nemocnice, ošetřovatelská služba.
[302] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 149.
[303] PKHK. 1914, s. 22.
[304] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV, s. 39, Úřední listy 1. duben 1917.
[305] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. VI., s. 90, Oběžník Červeného kříže.
[306] Okresní nemocnice měla tehdy kapacitu 74 lůžek.
[307] KOŠŤÁLOVÁ, Iva. *Počátek první světové války v Hradci Králové* IN*: Královéhradecko: historický sborník pro poučenou veřejnost*. s. 26-27.
[308] PKHK, 1914, s. 117.
[309] Tamtéž, s. 119.
[310] PKHK, 1916, s. 36.
[311] Sbírka Josefa Smutného. sk. XII., s. 57, Seznam vycvičených ošetřovatelek červeného kříže.

6.2. Učitelky

Povolání učitelky bylo vůbec prvním ženským povoláním s maturitou.[312] Od roku 1849 mohly dívky navštěvovat dvouletý učitelský kurz, který tehdy podporovala vláda, a jedinou podmínkou pro přijetí bylo splnění věkové hranice 16 let.[313] O dvacet let později byl vydán Hasnerův zákon, který ženám poskytl možnost učit na školách pro dívky a ve smíšených třídách nižších ročníků. Také poskytl popud k založení prvního pedagogia v Čechách, které se nacházelo v Praze. Toto pedagogium začínalo přijímat studenty roku 1870. Zájemkyně musely býti nejméně 15 let staré, měly být mravně bezúhonné, tělesně způsobilé a podmínkou bylo i splnění přijímací zkoušky, která se zaměřila zejména na ruční práce a hudební nadání. Studium trvalo celkově 4 roky. Po uplynutí této doby tyto mladé učitelky nastoupily do obecných škol jako učitelky či podučitelky.[314] Vzdělání si mohly tyto absolventky doplnit odbornou zkouškou. Tato zkouška byla rozdílná pro muže a pro ženy. Učitelkám byla odpuštěna zkouška z trigonometrie a kreslení, neboť se u těchto předmětů předpokládalo, že je v budoucnu nebudou potřebovat. I přesto většina učitelek zvýšení odbornosti nepodstoupila.[315]

Co se týče pracovního nasazení učitelek, tak dle zákona mohly pracovat maximálně 30 hodin týdně. Jejich hlavním působištěm byly ruční práce. Ve smíšených školách se také rády zapojovaly jako tělocvikářky. Vedly i různé kurzy, zaměřené například na hudební nauky či výtvarné umění. Velmi často se začleňovaly do různých spolků. Samotné specializované společenství, které sdružovalo učitelky a chránilo jejich zájmy, bylo založeno roku 1874. Mezi záliby tehdejší učitelky patřilo i psaní. Řadě z nich vyšly články a recenze v různých časopisech, zejména těch pedagogických. Mezi jiným také usilovaly o zrovnoprávnění se svými mužskými kolegy.[316]

V osobním životě byly učitelky odsouzeny k celibátu. Pokud se přece jenom chtěly vdát, znamenalo to vzdát se svého povolání. Toto pravidlo bylo zrušeno až po první světové válce roku 1919, ale i tak řada žen opustila své zaměstnání po svatbě. Důvodem byla skutečnost, že jejím životním partnerem se často stával učitel a toto soužití neslo riziko nedostatku pracovních míst.[317]

---

[312] LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 427.
[313] Tamtéž, s. 428.
[314] Tamtéž, s. 429.
[315] Tamtéž, s. 430.
[316] Tamtéž, s. 431-432.
[317] Tamtéž, s. 432.

Společnost se na tyto první učitelky dívala velmi často skrz prsty. Objevovaly se i takové výrazy, jako že jsou "*Mužatky bez ženskosti, ženy protivně emancipované, skvrny na něžném pohlaví*"[318]. Tyto mladé ženy to ale neměly jednoduché ani u těch neutrálněji smýšlejících lidí, často na ně kladli velké požadavky. Takto se zrodil obraz ideální učitelky. Tento ideál neměl nijak vyčnívat jak v městské, tak ve venkovské společnosti, neměl dávat ostatním najevo svoji vyšší inteligenci, měl se umět výborně společensky chovat a samozřejmě měl býti velmi opatrný, co se týká mužů.[319]

Drtivá většina učitelek skončila na dívčích školách, a to jak měšťanských, tak obecných a menších obecných smíšených. V těchto smíšených školách ale mohly ze zákona učit pouze nižší třídy. Stále panovala obava, že by si u starších chlapců nedokázaly udržet pozornost. Tento předsudek zmizel během nouze první světové války, kdy učitelky musely zaskakovat i za odvedené kolegy ve všech ročnících městských a obecných škol. Po skončení války však měly toto místo zpátky uvolnit navracejícím se vojákům.[320]

6.2.1. Změny v učitelské profesi za války

Během první světové války se toho mnohé změnilo. Jak již zde padlo, v tuto dobu učitelky učily i smíšené třídy všech ročníků a své povolání znovu zastávaly i vdané ženy. I přesto jim nebyly zvýšeny platy, a dokonce byly vyloučeny z drahotního příspěvku z roku 1916, který se vyměřoval podle počtu dětí, které daný jedinec měl. Pravdou ale bylo, že kantorky se často staraly i o své ostatní příbuzné.[321] I přes svoje velké pracovní nasazení, které si nezavdalo v ničem s muži, musely negativním reakcím čelit i během válečných let. Při nedostatku pracovní síly, kdy i v těch povoláních nejméně slučitelných s feminitou odvážné ženy nastoupily za své chotě, se i tehdy ozvala mužská pýcha. V Národních listech vyšel projev Z.Ú.J. učitelů škol měšťanských. Tito učitelé se dovolávají toho, aby se zabránilo ustanovování učitelek na dívčích měšťanských školách. Těmto ctěným pánům vadilo, že je tak žena dávána na roveň muži a vyzývali úřady a veřejnost, aby s tím něco udělali. Zdá se až neuvěřitelné, že v této nejisté době se přece jen nalezli nějací lidé, kteří stáli v cestě nutnosti a pokroku. Učitelů bylo málo, kdo jiný je tedy měl nahradit, když ne učitelka? [322]

Ani královehradecké školství neuniklo personálním změnám. Vlivem odchodu mužských učitelů začal „kolotoč“ s pracovními místy. Slečny učitelky z obecných škol

[318] Tamtéž, s. 430.
[319] Tamtéž, s. 430.
[320] Tamtéž, s. 430-431.
[321] Tamtéž, s. 433.
[322] *Hlídka Sociální*. IN: *Ženský obzor: revue českých žen*. 1917, roč. XV, č. 6, s. 189.

zastupovaly své kolegy na měšťanských školách.[323] Změny se ovšem neprováděly jen v samotném městě, ale učitelky byly velmi často posílány do okolních vesnic nebo i do menších měst.[324] Problém tak nastal pro ředitele, jak nahradit odešlé pracovnice. Ty nakonec zastupovaly například řádové školské sestry, které za svoji činnost ani nepobíraly plat.[325] Tyto sestry učily děti, i když někdo onemocněl.[326] Pokud šlo pouze o jeden předmět, bylo možné si vyučujícího „vypůjčit“ ze školy podobného rázu, aby pomohl s jeho výukou.[327] Je zajímavé, že i přes nedostatek personálu jsem se setkala s případem, kdy ze sboru vystoupila učitelka, která se provdala.[328] Při studiu školních kronik jsem nezaznamenala situaci, že by na školu byla přijata vdaná učitelka. Možná je to způsobeno charakteristikou města, kdy občas za nepřítomného vyučujícího zastupoval někdo z církve.[329] Na středních chlapeckých školách učitelky v Hradci Králové nepůsobily.[330]

Jako příklad působení učitelky suplující za svého kolegu uvedu případ učitelky Marie Šolcové[331]. Tato žena byla povolána, aby nahradila učitele Cengara z měšťanské chlapecké školy, který byl odvolán na frontu. Šolcová nebyla jediná žena v učitelském sboru, ale zbylé dvě učitelky zde působily jen krátce[332]. Každopádně, i když Šolcová byla prozatím jen „výpomocnou učitelkou“, na její výuku byla slyšet chvála. Podle ředitele školy vykládala látku velmi poutavě. Dokladem toho může být i skutečnost, že na škole zůstala i po válce, kdy se Cengar již vrátil na své působiště.[333]

Učitelé byli nuceni pořizovat za války soupisy zásob, osevní soupisy a asistovali při rekvizicích - princip povinné školní docházky byl narušen.[334] Nemluvě o jejich volnu. Od roku 1915 se pravidelně před prázdninami vydávalo nařízení, kde učitelé měli zakázáno kamkoliv vyjíždět, mimo místo, kde pracují. Důvodem byla jejich nezbytná účast na válečné agendě.[335] I přes nedostatek volného času se učitelky účastnily různých charitativních akcí. Například roku 1916 dámský odbor Ústřední matice školské uspořádal divadelní představení pro dobročinné účely. Učitelé se také měli zasadit o zmírnění hladovění dětí. Krom vodění žáčků na obědy do obecní kuchyně také měli za úkol vybírat rodiny, které by mohly alespoň jedno dítě živit navíc. Těžko říci, jestli se toto nařízení okresní školní rady uskutečnilo v

[323] Soka HK. Kronika Obecné dívčí školy na Pospíšilově třídě. č. 62, s. 266-267, 291.
[324] Tamtéž, s. 292.
[325] Tamtéž, s. 266-267, 291.
[326] Tamtéž, s. 286.
[327] Soka HK. Kronika Měšťanské školy dívčí. č. 69, s. 152.
[328] Soka HK. Kronika Odborné školy pro ženská povolání. č.7, s. 7.
[329] Soka HK. Měšťanská škola chlapecká – Šimkova ulice Hradec Králové. Konferenční protokol 1914/15-1918, inv. 7, kn. 7, s. 98.
[330] Soka HK. Kronika Reálky, č. 11.; kronika Gymnasia, č. 3.
[331] Marie Šolcová: biografické údaje nenalezeny, učitelka.
[332] Marie Šimečková a Růžena Pelikánová.
[333] Měšťanská škola chlapecká – Šimkova ulice Hradec Králové. Konferenční, s30-31, 351.
[334] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. s. 260.
[335] PKHK. 1916, s. 119.

praxi.[336]

Školám také bylo přikázáno, aby se podílely na charitativní činnosti všeobecně. Krom toho, že drtivá většina učitelského sboru byla členy Červeného kříže, se to týkalo samotných dětí. Děvčata pravidelně musela šít prádlo pro vojíny. Ostatní mládež se účastnila nekonečné spousty sbírek. Například děti vyrážely do lesa na jahodníkové a ostružníkové listy. Ty se poté sušily a poslaly do skladiště v Pardubicích, kde se dále rozdělovalo. Sušené listy sloužily jako náhražka čaje.[337]

Učitelé si chvíle volna neužili ani o prázdninách. Kvůli nepříznivým rodinným podmínkám způsobeným odchodem otců na frontu a zaměstnáním matek, by byly děti bez jakéhokoliv dozoru. Proto okresní školní rada učitelům nařídila, aby se v rámci možností o děti v létě postarali. Učitel se tak měl nejprve sejít s rodiči, aby jim nabídl pomocnou ruku. Ve skupině dětí pak organizoval zábavu ve formě společenských her a měl dohlížet na jejich mravní bezúhonnost. Také se podle jednoho návrhu děti pod jeho vedením měly alespoň dvakrát[338] do týdne sejít ve škole. Druhý názor naopak tvrdil, že aktivity v uzavřených místnostech by se měly omezit jen na dny, kdy není hezké počasí. V těchto letních školách probíhal volnější režim, než ve školním roce. U starších hochů se kladl důraz na tělesnou výchovu, která měla být jakousi vojenskou přípravkou. Ale i tak se zde projevila snaha, aby studenti trávili co nejméně času zavření v budovách a prožívali léto venku. Organizovaly se pro ně výlety, plavání, procházky lesem, sbírání jahod a jiného ovoce. Dále se děti měly věnovat čtením knížek, dívky se měly věnovat pracím hospodářským a chlapci naopak měli čas trávit v dílnách. Toto se týkalo převážně dětí z měst. Ty venkovské se musely zapojit do hospodářských prací. Samozřejmě se do letních aktivit měly zapojit i učitelky.[339]

6.2.2. Změny ve vyučování

Škola byla i místo pro mocnářskou agitaci a pěstování hrdosti k rakousko-uherskému národu už od dětství. Učitelé se samozřejmě bez rozdílu pohlaví či věku museli provolání slávy monarchii útrpně účastnit. Zaměstnanci škol byli nuceni bouřlivě oslavovat válečné úspěchy a všemožně podporovat válku všeobecně. To zajisté nebyl pro nikoho snadný úkol. Učitelé byli inteligentní lidé a věděli, kam až může zajít násilí, a proto jistě dítkám s lehkou hlavou nelíčili, jak je rakouské námořnictvo skvělé. Dokonce bylo vydáno nařízení všem

[336] Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XXIV., s. 154, Úřední listy 1. Listopadu 1917.
[337] Tamtéž, s. 92, Úřední listy 1. Září 1917.
[338] nebo jednou, nařízení se stejným datem se v tomhle rozcházejí, buď jednou, dvakrát nebo minimálně při špatném počasí.
[339] Tamtéž, s. 62, Prázdninové zaměstnání; s. 64, Péče o školní mládež v době prázdnin za války; s. 64a, Pokyny pro mládež; s. 67, Péče o mládež o prázdninách.

školským radám, aby při vyučování byly používány plavební plakáty a pobřežní obrázky. Místodržitelství si představovalo, že tyto předměty by se měly využívat převážně v kreslení jako předlohy. Takto zasaženy měly být měšťanské a obecné školy. Avšak dětem se vtloukala chrabrost rakouských vojsk do hlavy téměř neustále. Nyní také byly velmi důležité loajální projevy. Při oslavách válečných vítězství musela hrát rakouská hymna. Čeští žáci byli velmi často obviněni, že se při takových oslavách nechovají patřičně a náležitě. Učitelé tedy měli dohlížet, aby se to již neopakovalo a mládež při každém znění hymny pěkně stála s čepicemi v ruce a ne na hlavách. [340] Učitelé s dětmi, mimo jiné, měli za úkol vyzdobit budovu školy a někdy i důležité úřady obce a připravit si vždy nějaké divadelní představení nebo akademii. Výtěžek šel vždy na charitu.[341]

Válka zasáhla i do hmotného zajištění vzdělávacích institucí. Velmi často se stávalo, že budova školy byla zabrána pro válečné účely, a to leckdy i na poslední chvíli. Ředitelé propadali panice a zoufale hledali jiné umístění pro výuku dětí. V Hradci Králové se vždy našly nějaké volné prostory. [342]

Ani školy neunikly cenzuře. Ze školních inventářů se vyloučily některé čítanky, ve kterých bylo až příliš citováno z Herbena, Tolstoje nebo Turgeněva. Byla ustanovena i anonymní čítanková komise, která měla co nejdříve zajistit náhradní učebnice.[343] Bohužel to komise ale nestihla dostatečně včas a kantoři se potýkali s problémem, že nemají z čeho děti učit. Nedostatek byl ale i papíru. A tak se žáčci učili psát na břidlicové tabulky.[344] Na začátku roku 1917 školy zasáhl mnohem vážnější nedostatek, a to uhlí. Tento problém přímo ohrožoval jejich existenci a některé z nich musely na čas přerušit vyučování, nebo alespoň omezit výuku některých předmětů jako byl například tělocvik.[345]

---

[340]Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XIX., s. 27, Při vyučování na národních školách i ústavech ku vzdělávání učitelů a učitelek, jest přihlížeti ku předmětům z oboru námořnictví; s. 52, Všem ředitelstvím a správám škol.
[341]Sbírka dokumentů Josefa Smutného. sk. XIX, s. 67, Péče o mládež o prázdninách.
[342] Například: Kronika Měšťanské školy dívčí. s. 141.; nebo. Kronika Obecné dívčí školy na Pospíšilově třídě, s. 263.; Soka Hradec Králové. Kronika Reálky. č. 11.
[343] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918.* s. 285.
[344] SEDLÁČEK, Hanuš. *Škola za války* IN: *Domov za války III.*, s. 212-213.
[345] Např. Pamětní kniha Hradce Králové č.7, 1917, s.12; Kronika Odborné dívčí školy pro ženská povolání, č. 7, s. 7.

7. Válka a odívání

Během válečných let všeobecný zájem žen o módu musel ustoupit krizové situaci, která v monarchii zavládla. Nedostatek a špatné zásobování se projevily i v odívání. Pravdou je, že během let 1914 - 1915 pro ženu středních vrstev byla starost o to, co má na sobě, přesunuta do pozadí a byla nahrazena mnohem akutnějšími problémy. Tato část práce má za úkol ukázat, jak se ženy oblékaly před válkou a jaké změny nastaly po jejím vypuknutí.

Na začátku dvacátého století nastávaly velké změny ve zvyklostech odívání. Dřív stačily slušné ženě dvoje šaty, všední a sváteční pro zvláštní příležitosti. To se v této době změnilo. Tento obrat souvisel i s proměnou životního stylu. Nyní ženy ze středních tříd měly více příležitostí pro své vyžití, jako byl například sport či dokonce zaměstnání. Měšťanky již potřebovaly i noční oděv, který byl zpravidla zdobnější, na návštěvu divadel a různých společenských akcí. Dáma vždy měla být oblečena podle příležitosti. Odpolední oděv měl být tmavý, naopak v ranních a večerních hodinách se nosilo oblečení světlé. Velmi důležité také bylo rozlišování oděvu mezi různými vrstvami obyvatelstva.[346]

Základ šatníku každé ženy představoval kostýmek a korzet. Ten se již od začátku století měnil, postupně docházelo k jeho zjednodušování a za války jej některé zaměstnané paní byly nuceny v rámci pohodlí dočasně zatratit úplně.[347] První podprsenky se na trhu objevily již v roce 1914, ale ženy jim ze začátku nedůvěřovaly. Masově se rozšířily až po válce, a i přesto starší ročníky úpěnlivě lpěly na starém šněrovacím korzetu. Původně se podprsenky nosily na spodní košilce. Brzy se ale zjistilo, že toto uspořádání je velmi nepohodlné a zavedl se zvyk oblékat si ji pod košilí.[348]

Sukně byly stále dlouhé, i když i ony zaznamenaly určité proměny. Jejich délka již nedosahovala až na zem, ale pouze do půli lýtek. Tento módní výstřelek byl spíše pro mladé slečny. Pokud se kratší sukni rozhodla vyzkoušet starší žena, mohla si od kolemjdoucích vysloužit popěvek „*ze zadu Lyceum, popředu muzeum*“.[349] Zkrácení sukní se projevilo i na zájmu o punčochy, na kterých si tehdy moderní dáma zakládala. Byly hedvábné a zpravidla tělové. V zimě se pak nosily punčochy vlněné v téže barvě.[350]

Dalším důležitým objevem byla kalhotová sukně, která zvěstovala umístění samotných kalhot v ženském šatníku. Prvé její uvedení vzbudilo velký posměch. Toto se ale během

---

[346] KYBALOVÁ, Ludmila. *Doba turnýry a secese*. Praha: Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-148-4, s. 177-178, s.177-179.
[347] Tamtéž, s. 192.
[348] Tamtéž, s. 221.
[349] TILLNEROVÁ, R. Móda IN FLAJŠHANSOVÁ, Jindr. *Práce: příloha k Ženským listům*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1917, č. 2, s. 1.
[350] KYBALOVÁ, Ludmila. *Doba turnýry a secese*. s. 200.

válečných let proměnilo. Dělnice v továrnách tuto „novinku“ velmi ocenily. Ze široké sukně se vyrobily kalhoty tak, že spodní část sukně se protáhla mezi nohama. Jistě to nebylo příliš estetické, ale rozhodně praktické. Samotné kalhoty byly vyhrazeny pouze pro jízdu na kole.[351]

Oblečení žena měnila i podle svého rodinného statutu. Asi tou nevýraznější změnou bylo, když ovdověla. Za války celkem běžná věc, proto se pravidla poněkud zjednodušila. Místo dřívějšího závoje si novopečená vdova mohla vzít jen černý kostým.[352] Objevovaly se i návrhy, že by se do praxe mohlo zavést nošení pouze černého proužku. Tento zvyk zavedli v Americe. Obhájci tohoto názoru argumentovali tím, že nová černá róba je pro rodinu příliš nákladná a zbytečně šíří hrozivou atmosféru.[353]

V líčení se vyznávala spíše lehčí forma, která měla zvýraznit přirozenou krásu dotyčné. Ovšem toto pravidlo se netýkalo slečen s excentričtějšími sklony. Je zajímavé, že za války se ženy malovaly výrazněji.[354] Co se týče účesů, tak během válečných let byly poněkud méně zdobné. Ondulované vlasy se stahovaly do uzlu přes uši. Na ulicích bylo možné potkat i ženy, které měly na hlavě tzv. „Válečnou krinolínu“, což byly vlasy svázané do velmi upnutého uzlu a kolem uší a na čele mohla dotyčná nosit i malé lokny. Důležité je, že v tuto dobu se také objevuje tzv. Pážecí účes, který definitivně prolomil nadvládu dlouhých vlasů. Za tuto novinku ženy mohly vděčit Coco Chanel.[355] Mezi běžné doplňky samozřejmě patřil klobouk, vějíř, slunečník či deštník a těsně obepnuté rukavičky.[356]

Každopádně si žena musela dávat pozor, aby svoji péči o vzhled příliš nepřeháněla. Ve válečných letech společnost považovala příliš vyšnořenou ženu za něco nemístného či nemorálního.[357]

Nižší vrstvy obyvatelstva měly ale jiné starosti. Cena látek byla natolik vysoká, že si je nemohly dovolit. Úřady se tuto situaci snažily řešit rozdáváním lístků, které fungovaly jako poukazy na levné oblečení. Takto získaný kus oděvu ale byl vyroben z levné papírové látky a lidé si museli dát pozor, aby se nenamočila, jinak by se mohla rozpustit.[358]

---

[351] Tamtéž, s. 193.
[352] Tamtéž, s. 119.
[353] NEVMAŠÍLOVÁ, K.. *O smutku* IN: *Práce: příloha k Ženským listům*, 1914, č. 11-12, s. 4.
[354] KYBALOVÁ, Ludmila. *Doba Turnýry a secese*, s. 179-180.
[355]Tamtéž, s. 203.; Coco Chanell: 1883-1971, Módní návrhářka.
[356] Tamtéž, s. 206.
[357] TILLNEROVÁ, R.. *Móda* IN: *Práce: příloha k Ženským listům*. 1914, č. 9, s. 5.
[358] GAJOVÁ, M. Venda. Z mého zápisníku IN: ŽÍTEK, Alois. *Domov za války IV.: svědectví účastníků*. 210-119, s. 218.

8. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo popsat změny v životě ženy, které zapříčinila válka a jak ovlivnila její postavení ve společnosti. Je zřejmé, že tato krize dokázala, že žena je schopna postarat se o svoji rodinu a příbuzné, a to i ve ztížených podmínkách.

V první části se věnuji historii města Hradce Králové, které představuji jako kulturní, obchodní, vojenské a církevní centrum východočeského okresu.

Podmínky v zázemí zachycuje kapitola o každodenním životě. Je v ní zmiňován například problém shánění potravin ať legální nebo nelegální cestou, popisována atmosféra ve městě, v němž se šířilo udavačství, nechybí ani informace o tom, jak se nedostatkové potraviny měly nahrazovat podle vládních nařízení, o hygienické situaci ve městě a o neustálé hrozbě propuknutí epidemií nakažlivých chorob v důsledku pobytu vojska a uprchlíků. V neposlední řadě je tato část zaměřena na rodinu, v níž se nyní matka stala jedinou autoritou pro děti. Na závěr této části jsem připojila možnosti odreagování se z každodenní válečné rutiny, jako byla například návštěva kluziště, cirkusu nebo různých dobročinných představení, ať už divadelních nebo filmových.

Následujícím tématem byla charitativní činnost. Zde jsem popsala snahy dvou v našich poměrech největších organizací a to mezinárodního Červeného kříže a českého specifika Českého srdce. Ve městech ale neprobíhala dobročinnost jen pod taktovkou těchto organizací. Pořádaly se různé akce z odlišných iniciačních snah, ať už se jednalo o podporu dětí, chudiny, zraněných vojáků ve městě nebo mužů na frontě. Je snadné si představit, že pro matky, sestry a manželky takováto činnost mohla být alespoň trochu utěšující od strachu o své blízké.

Ještě než jsem přistoupila ke změnám v zaměstnanosti žen, rozhodla jsem se začlenit příspěvek o dívčím vzdělávání. Zde jsou zachyceny počátky systematického vzdělávání dívek a jejich boj o střední a univerzitní vzdělání, včetně toho, jak se na vystudované absolventky dívala veřejnost. Na závěr kapitoly jsou vylíčeny snahy o zavedení kurzů ke zvýšení kvalifikace pro chudé ženy v Hradci Králové během války.

Zvýšenou zaměstnaností žen během let 1914 - 1918 se zabývá závěrečná část práce. Je jisté, že zvýšené procento žen na pracovním trhu způsobil především odchod mužů na frontu. A i přes všechna očekávání svoji práci zvládaly dobře. Zaměřila jsem se především na dva typy povolání. Tím prvním je ošetřovatelka, která vzhledem k charakteristice města neměla o práci nouzi, a jejich počet byl dokonce nedostatečný. Druhým typem je povolání učitelky. Učitelka měla zaskakovat za své mužské kolegy na školách, ačkoliv dříve učila převážně jen dívky. I ony obstály zdárně ve své zkoušce, avšak jakmile válka skončila, musely zpravidla svá místa uvolnit mužům.

Co se týče odívání, tak ženy ovlivnil především nedostatek. Látky se prakticky nedaly

sehnat nebo byly příliš drahé. Zaměstnaným ženy, které velmi často musely pracovat v továrnách, na chvíli odložily nepohodlný korzet a velký boom zaznamenala i kalhotová sukně. Obě tyto změny předznamenaly měnící se trendy v módě během poválečné éry.

Na úplný závěr bych ráda zdůraznila, že válečná situace skutečně dokázala, že ženy nejsou pouze bytosti privátní sféry, jak tomu bylo doposud, ale dokáží navzdory ztíženým podmínkám přežít bez podpory mužů. Je jisté, že samy reagovaly na tyto změny různě. Některé si větší „svobodu“ pochvalovaly a těšily se z nových zkušeností, zejména díky začlenění do pracovního procesu a zapojení do charitativní činnosti. Pro jiné zase tato doba byla noční můrou plnou strachu o své blízké a neustálého čekání v dlouhých frontách před aprovizačními prodejnami. Každopádně je jasné, že první světová válka přispěla významným dílem k emancipaci ženy.

9. Resumé

The aim of this bachelor thesis was to describe changes in the life of woman caused by war and how it influenced her role in the society.

The first part is dedicated to the history of the city Hradec Králové which is introduced as a cultural, business, military and an ecclesiastical centre of East Czech district.

The conditions in a background are captured in the second chapter. Last but not least I focused on the family where mother was the only authority for children and how it influenced them.

At the end of this part I enclosed possibilities to deviate from everyday war routine. The following topic is a charity where are described efforts of Red Cross and Czech heart. Other smaller charities took place on behalf of children, the poor, injured soldiers in the city or men in the front.

The story about girl's education captures the beginnings of systematic education of girls and their fight for secondary and university education. This also includes the way how educated graduates look at the public. At the end of this chapter there are depicted efforts about establishing trainings to increase qualification of the poor women in Hradec Králové during the war.

The last part of my bachelor thesis is concerned with increasing women employment during 1914-1918. It is certain that the increased percentage of women at the labour-market was chiefly caused by leaving men for the front. In spite of all expectations women managed their jobs well. I mainly concentrated on two types of occupations. The first one is a nurse who with respect to characteristics of Hradec Králové did not suffer from lack of the job. The number of nurses was even in short supply. The second one is a teacher. A female teacher was supposed to substitute for a male teacher at schools where the female teacher used to teach predominantly girls.

Women themselves looked at those events differently. Some of them praised a new freedom and enjoyed new experiences. Especially it was thank to be a part of working process and charity. But for some of them it was a nightmare. The nightmare full of fear for their relatives and permanent waiting in long lines in front of a grocery. In any case it is clear that the first world war significantly contributed to the emancipation of women.

10. Bibliografie

10.1. Seznam vydaných pramenů

BATĚK, Leopold. *O veřejném zdravotnictví v Hradci Králové v míru a ve válce*. V Hradci Králové: Nákladem Městské rady, 1915.

BATĚK, Leopold. *Ochrana kojenců, důležitý hygienický a sociální úkol měst*. V Praze: J. Otto, 1909.

Dvacet let Českého srdce 1917-1937: jubilejní památník jeho národní a humánní činnosti. Praha: České srdce, 1937.

HONZÁKOVÁ, Albína. *Československé studentky let 1890-1930: almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. Praha: Ženská národní rada, 1930.

RIBNÍKÁROVÁ, Jara. *Dítě z Hradce*. Hradec Králové: Kruh, 1988.

VIŠKOVSKÝ, Karel. *Boj o chléb*. Praha: A. Reinwart, 1915.

Ženský obzor: revue českých žen. Praha: Anna Ziegloserová, 1903.

Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých. Praha: Ženský výrobní spolek český.

ŽÍTEK, Alois. *Domov za války I.-V: svědectví účastníků*. Praha: Pokrok, 1929.

10.2. Seznam archivních pramenů

Státní okresní archiv Hradec Králové. Sbírka dokumentů k 1. sv. válce Josefa Smutného 1914-1918. inv. č. 1860.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Pamětní kniha Hradce Králové 1912-1917. č. 7.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Pamětní kniha Hradce Králové 1918-1921. č .8.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Kronika Reálky, č. 11.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Kronika Gymnasia, č. 3.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Kronika Obecné školy dívčí na Pospíšilově třídě. č. 62.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Kronika Měšťanské školy dívčí. č. 69.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Kronika Odborné školy pro ženská povolání. č.7.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Měšťanská škola chlapecká – Šimkova ulice Hradec Králové. Konferenční protokol 1914/15-1918, inv. č. 7, kn. 7.

10.3. Seznam literatury

DIVIŠOVÁ, Jaroslava. *Encyklopedie města Hradce Králové A-M*. Hradec Králové: Garamon, 2011, ISBN 978-80-86472-52-2.

GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, ISBN 80-7106-396-7.

JANÁK, Jan a Zdeňka HLEDÍKOVÁ. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, 519 s. ISBN 80-04-21189-5.

KOŠŤÁLOVÁ, Iva. *Počátek první světové války v Hradci Králové* IN*: Královéhradecko: historický sborník pro poučenou veřejnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech ve spolupráci se Studijní [a] vědeckou knihovnou a Galerií moderního umění, 2011, s. 23-43. ISSN 1214-5211.

KUBÍČEK, Alois a Zdeněk WIRTH. *Hradec Králové město českých královen, město Ulrichovo*. Hradec Králové: Spořitelna královéhradecká, 1939.

KYBALOVÁ, Ludmila. *Doba turnýry a secese*. Praha: Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-148-4.

LENDEROVÁ, Milena (et al). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* I/1. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x.

MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* I/2. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x.

MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* II/1. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x.

MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850* II/2. Hradec Králové: Nadace Historica, 1997, ISBN 80-900048-9-x.

MUSIL, Jiří. *Sociální a kulturní podmínky vývoje českých měst na přelomu 19. a 20. století a specifika Hradce Králové* IN: *Královéhradecko 7: historický sborník pro poučenou veřejnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech ve spolupráci se Studijní [a] vědeckou knihovnou a Galerií moderního umění, 2010, 221-232. ISSN 1214-5211.

SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka: 1914-1918*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-274-X.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982.